

Pillipa Zugatzaga
«J.L. Zutagape»

MATXIN
MUNGIARRA

Fitxategi hau “liburu-e” bildumako alea da,
liburu elektronikoen irakurgailurako prestatua.

Liburu gehiago eskuratzeko:

<http://armiarma.com/liburu-e>

Iturria: *Matxin mungiarra*, J.L. Zutagape. *Euskalzale*,
1899, X-XXVII. zenbakiak.

<http://klasikoak.armiarma.com/>

Egileari buruzko informazioa:

<http://zubitegia.armiarma.com/egileak/00753.htm>

MATXIN MUNGIARRA

*«Diligenter investiga patrum memoriam:
et ipsi docebunt te».* (Job. 8).

«Arduraz arakatu asaben gomutea,
eta eurak irakatsiko dautsue».

IRAKURLEARI

Adiskidea: iru gizaldi baiño lenagoko gauzak ikusi ta entzutera eroan gura zaitudaz-da, ibilli ta ibilliaz elduko bagiña, asiko gintzakez oraindixek ariñeketan eta nekatuten gintzazaneko, ondo baleritxazu, artuko gendukez geuk bere Peru ta Marien ipuinetan ikusi daroaguzanez giñarra kirten-luzedunak eta euren ganean izterkolaka iarririk naiñoratuko gintzatekez beiñgo-baten, edo obeto esatearren ez geunke orretarikoren bearrik izango burdin-bide ta suzko burdiak purruztadaka iabilkuzan ezkerro gura dogun Bizkaiko alderdira ioateko; baia eunkada ta gizaldietan ezta zelai ta aldatzetan legez ibilli ta ibilliaz eta ioan da ioanaz, nai oñez nai burdieten, ezer aurreratuten; esan gura dogu eztala arean atzeratuten igaro direan aldietako iazoerak geure begiakaz ikusi ta eurretan aurkitu zireanen aotik alan ete zan ala ez entzuteko. Agaitik liburu zar eta barrietarik eta aoz ao asabakandik belaunik belaun etorri iakuna laguntzat artuten dogula, eta batez bere igarlatxu bati belarrira

esan daigula agindu deutsalunaz aldatuko gara antxiñako iazo-aldietara geure begi ta belarriakaz ikusi ta entzuteko. Iakin-gurea bazara, beste asko legez, iarraitu eikeozu irakurteari aspertuten zarean arte, eta parkatu eiguzu bear-bada ain ezagunak iatzuzan gertaerak azalduten baiatzuz; bada idoro leite besteren bat zuk aiña entzun eztauana, ta onek pozik irakurri gurako dau zuri lo-gurea emoten deutsaluna. Orain Bizkai aldebateko etxaguntza ezaugarri baten entzungo doguz entzutekoak eta ara eldu baiño lenago iragarri bear dogu toki ori zelangoa dan, urren-goan lagun barik ioan gura dozuneko.

I. ANTXIÑAKO ETXAGUNTZA BAT

Loraz eta bitxi ederrez estalduten dan zelai galantean laungoikoak apaingarririk onenak bertan zabaldu gura izan euazala dirudien ibaitxu baten urakaz eskotu ta oratuten dan mune goraberadun erreskaden oiñean eta ibaitxu orren iparraldeko atzetik ez urrin dagon landa zoragarrian, amargarren gizaldian nekezariak eregiriko Elizatxu bat gaillurtuten zan oraindiño amaseigarranean bere Andra Mariaren izen gozoaz, larogeta amairu oiñ luzeran eta ogetazortzi inguru zabaleran zeruzapai onak eukazana. Etzan orduan elduko eun da larogetalau auzotik gora eukan etxepillo guztia, zazpi baserrialdetan zati-turik, eta or-emen ereinda legez egozan etxaguntzarik onenak. Onetariko batera goazan, arako A... deritxonera. Begiratu eikezu ingurumari guztira: orrek bai solo ederrak; lur bigun eta baltzak dakutsuz inguruan, ongarrria bear-ala ta geiago daukela agiri iake eta auzoetako baserri-

tarrak andik zear iragoten direan bakoitzean esan daroe: «Aberats dagoz-ba lurrok». Etxaguntza onetan ene ustez 50 edo 60 bat anega gari ta eun bat anega arto artuko dauez. Orrako basoak bere etxaguntza onixenak dira arizti galantak, gaztaiñadi ez txarragoak, gaztaiñea baiño eztana emoten daue-ba-ta, andik doian bide zorretik igaroten danari begiak zabal-zabal egiten iakoz euren kirikiño arrakalatuari begira. Solo ertzetako muna danak barriz sagar mueta askoz beterik daukazuz etxerako laiñ sagardao egin-da gero bere sagarra ugari geratuten iake oraindiño etxerako ta auzorako. Ango arlo goiena ta mendiska barrena estaliten danan maztiak eta atarte ta etxeko ormak gerizpetuten dauzan matsareai begira dagozanen begiak atseginduten dauz, orain beren orri mardoakaz ta morda garaun ori-elduakaz, eta gero dolaretan estututa emongo dauan edaria biotzen pozgarria izango da. Ara ba, aurrez aur begira zagokoz etxe oni; ogetamar bat oinkada badaukaz alde bakotxak, eta kortara sartuko bazintzaz neguko egunen baten aurkituko zeunkez bertan ogei edo ogetamar buru, idi, zekor, bei, bigintxa, idizko, txal,

abelgorri ta beste mueten artean, txabolan dagozan ardi ta auntsak aitatuten eztoguzala... Zeri begira zagoz? Etxaurrean dakutsun etxetxu orri? Etzenduan oraiñarte olako asko ezautuko. Urrituaz doaz: *garaiak* deritxoe gure izkuntzan, beste alderdi batzuetan, *arnagak* deitu daroatze eta aletegiak, eztakit zegaitik garaian dagozalako edo, ta arrizko oin-agak daukazalako edo... urrengo baten iñon iratsita idoroten badot agertuko deusut. Gura dozu iakin zetarako dan? Eregiten zirean azi ta garauak, gaztaiña ta intxaurrak, sagarrak eta enparauak gordeteko. Lau metarri edo arroiñ biri-billoen ganean daukoz beste lau errotarri dirudienok, sagurik ez katamielarik ez azkonarrik igon ez daiten garau-tegira, eta gero lau aga edo abe laurkan ganean daukan olezko etxeari eutsiten. Au barriz iru aletegi edo gelatan banatuten da, eta erdiko andien atal-bidun atea burdiñezko morraillu batz itxiten dala, beste txikerrago biak alboetan dauke sarrerea. Olango aletegiak lareun urterik onantz ez ei dira eregiten, galdu dalako Bizkaian antxiñakoa zan ekandu au. Etxaguntza onen izena dala ta eztala zerbait esango neuskizu,

baia orretan ezkaitezan geratu oindiñokarren
naikoa biderik egin bear dà`S ^šD ° D @äQ à]F
°™ H PÚV H¥9 p`9 <1 ÀB=˘ H < pã; ~è; °,9 à-1 h
? È"> pà4 @ Àx1 È¿N @gY n ik`f3 n dauanak
eta bertoko ipar-axe biguna arnasan artu izan
dauanak baderitxazu nai izan daikela besterik
eta aztu leitela baratz zorionekoa dirudien lur
atsegingarriokaz? Ai! Eldu ezpada arako Euska-
lerriko mendietan aldatzak baiño besterik ez
dakusenen seme gixaxo errukarrien zorakerira,
ez beintzat. Zorionekoak A...-goieneko iturrian
iaioten dan latsak legez euskalerrian iaio, asi ta
ilteko zoriontasuna euki daroenak! Zoritxardu-
nak erbeste biotz gogordunean atsegiña aurkitu-
ko euelakoan, iaioerriko baso ta mendi solo ta
baratz, intxaur eta keriza, lats eta ibai, artotza ta
garitza, eta batez bere itxas-basterrik onena itxi-
ta erdelerri ta Ameriketako lur arrotzetara doa-
zanak! Zeinbatek atsegin da poz eta ondasunen
ordez idoroten dauezan atsekabea, biotzeko
samintasuna, eta negargarritasuna, sotinka
dagozala gero, osteria lenengoz argia ikasi euen
lur dontsuetara itzuli-gureaz.

II.

ETXAGUNTZAKO LAGUNEN BARRIA

Emen izenta dautsudazan ezaupideakaz etxatzula aztuko deritxat A... basterra zein eta zelangoa dan; gaurko egunean barriz edonon bizi arren beingo baten suzko burdioen indarrez bertoratuko zara gura dozun era guztian, burdinbidea bertoraiño daukazu ezker. Baia antxiñako iazoerak iragarteko ezta naikoa keia darioela ariñeketan ibiltea: agaitik, gogoaz baiño izan ez arren bere, etxe barrura sartu gaitezkan eta izan leite egotea bertan nor edo nor gure gurariak bete leizana. lakin eizu ba nortzuk bizi direan bizitetxe zorioneko onetan. Guztien buru dan agure ain itzal andikoa eta etxeko danak beren esana egin daroen aitaita gurgarria Txomin A...koaren izenaz ezagutua da inguru-mari askotan, eta eun da geiago urte sorbaldan eroan arren, oiñdiñok arren burua argia dauko eta igarten iako bizkaitar entzute andikoa izan dala. Onen seme loane, Aitaren laguna egikera andietan

izan zana, aspaldian Berriztar Elizondoko etxaguntzako alaba Maintonigaz ezkondata bizi da eta biok senar-emazte zorioneko batzuk legez urte asko igaro dabez, lainkoaren onestasunak eurakanatuten dabezala. Gazterik il iakezan angerutxuak launaren aurrean eurakaiti eskatuten dagoz zero zabaletan guraso ta senideari iarleku eder bana gertu ta apainduten: eta etxean geldituten iakez oindiñokarren ibar onetako mutilik galantena ta indartsuena izango dana dirudienez, eta neskatxarik ederrena ta onena. Inguruetako neskatxa guztien begiak eta biotzak beraganatuten ebazan A...-ko loane ta Maintonen semeak; eta etzan iaiegunetan Txomin agure agurgarrien lobe baizen neskatilla eder, biotz-bera, otzan eta batez bere elizkizunetarako ta guraso ta zarragoakanako itzal eta lotsa ona eukanik. Matxin, ara emen beren izena, Matxin ain indartsua ta morrosko bulardetsua izan arren, guraso ta zarragoen, ume ta abadeen da alan bearrik itzaltasuna ta lotsa ona zor iaken guztien aurrean bildots otzan bat zan; baia edozein gorabera igaroteko burdiñazko biotza eukala zirudian. Beraz Jaungoikoak berarizko eran

gauza goratuetarako egiña zala ziñoenak igarri eutsen, iazoerak euren eretxia sendatuten etorri zirean ezkerero. Billela barriz, au zan alabearen izena, Billela lurrean gitxilakoa zan, gurasoen atsegiña ta laungoikoak berentzat aututa daukazan arima zorionekoak onoidade ta onbidearen usain gozoa erbeste negargarri onetan zabaldu ten dabenetariko bat. Esakuneak egitiak direala esan daroagu; baia oraingoan guzurpetuta geratu da arako zarrai askotan entzun izango zeutse na: «Aritx bakarra ta alaba bakarra, ugazaba ta amaren negarra». Alan iazo oi da askotan, azaiera ona larregi gureaz emoten etxakolako bakarra danean, baia eztauko esakera onek A...-ko alaba azaiera obeenekoagaz zer-ikusirik. Ezaututen doguzan ezkerero etxekoak, atea io ta olez egiñik sartu gaitezana barrura euren autua entzuteko.

III.

AITAITAREN AUTUA

Urte onetako Gabon-iaietan Txomin zarrak etxeko danak batuta egozala, esan eutsan loane beren semeari aspalditxu esangurea eukana agiri iakola eta semeak bere aztuta etzerabillega.

—loane, bakik orain gizaldi-erdi laster dala zer eskiñi euntsan launari?

—Bai, Aita, laungoikoari ta zeuri opariko gogoan ondo iosita daukat, eta ikusi dozu ondo bete dodanez.

—Bai, launari eskerrak eugazkoa ondo bete dok, enaioan besterik itxauten igandik; agaitik beti ezautu aut seme zintzotzat. Baia, ez ete dok-ba onezkero eldu ene loba laztan eta ire seme Matxin galantagazkoa beteteko aldia bere?

—Aurten daukaz neuk orduan neukazan urteak, eta eroana etorreanean geiago luzetu ta atzeratu barik egiteko asmoa neukan.

—Bai, loane, ainbat lasterren obeto; atsegin au eroan gura naiaukek bizitza onetarik bestera,

eta orren belaunik belaun iraungo al iok gure ondorengoetan eskeintzari onek, bear-izanak iirauan artean. Ondo dakik zeinbat ondasun ekarri iauskuazan eskiñi au beteteak laungoikoa-gandik. Bai, alantxe aginduta iaukok arako ik dakian beren otsein done andiak. Barriz orduan egiñiko eskiñi au bete etxeuen asko ikusi ioadaz gatxpean, eta euren etxe-baster eta artu-emonak beti ibilli iakoezak itzulastuta.

Egun gitxi barru dogu Doniane Barrion emoi-learen eguna, Berrizko elizaren zaindaria; ta ango senideai ikustaldi bat egiñaz batera aituko dogu egikizun oni buru ona emotean bere.

Mainton, dei egin eutsan aitagarrebak beren erranari, Mainton, Matxin emen balego ba...

Matxin, gaztea zan da, luze-erexirik ango egonaldiari, ioan zan zugazti-aldeko landara, ta antxe beren lagun kutun batzukaz burdiñ-agatxu bat ieurtika ebillen indarrak neurtu gurarik.

Matxiin, Maaatxin, gedarrez abia zan Ama.

—Banoa, erantzuten eutsan semeak; baia eragoion beren zeregiñari aziriko auzia ebatsi arte ioateko asmo baga. Amari amaitu iakon ero-

apena ainbeste itxaute ta deadar alperreko egiñaz.

—Gazteak umeak eneak! Nori eragingo ez deutse umeok buruko miña? Ba! ondiñokarren uren ganeko bitzean zagoze!

Amak aiñ zoli miña erabilen bitartean, Billela, neuk ekarrikot esanda, beingo baten nebea beren adiskide lagunakaz iostaketan egoan landara ioan zan, agertu eutsan itz bitan Amaren asarrea ta aitaiten guraria. Naiko izango zan arrebearen deia, baia añ bearra zala iakitean etxeratutea, bertan bera auzia itxi ta gero-arte esanaz lau oiñkadan gurasoai otzan-otzan da arnasa-estuka aurkeztu iaken.

Non egon az? zetan eragoian? Nogaz batu az?

Noz ikasiko dok gurasoen deira, beingoan etorten? Itaune onek era-batera egin eutsazan amak, baia aitaitan esan batatz eta lobeen erantzuerak bakarraz ibitu ta apaldu zan asarre guztia.

Masustegiko Batxi ta Mitxel da irurok zugazti barreneko zelaian giñarduan burdiñaga-urtika, gero elizperatuteko ustez.

Batxi ta Mitxelen izena aitutean Maittonen arpegia argitu zan, Masustegiko ta A...-tarrak alkar asko maite izan eroielako, batez bere ango oiñordekoari suiña deituteko ustea buruan sortu iakonetik.

Ea! iarri aurki onetan eta entzun, esan eutsan semeari loanek. Biar goizean Berrizera ioan bear ioguk, Gabon-zar ango senideakaz iragoteko. Zelan iagozak beorra ta zaldia?

—Ondo ezita daukat zaldia; goizean bere ariñeketa baten ioan-etorria egin dot Atelaraño. Au izango da zaldia! Onen bizkorra ta ariña! Beorra barriz iñozko obetoen dago edonorako.

—Bai iakiat euk bere ibillgurea daukoala; onerako izango al dok.

Txomin zarrak beren ondora urreratu eragin eutsan eta eskumia sorbaldan ezarrita esan eutsan lobeari alantxe: «Matxin laztana: amaika bider entzun izan deustak neure gaztetasunean egiñiko eskeiña, belaunik belaun etxaguntza onetakoak egingo iauena asaben odol garbia euren sanetan iabillen artean, gauzen gora-berak besteren bat eskatuten ezpaiauek. Etorri iak iri bere gurasoen oiñatzai iarraituteko epea;

geuk legez bakea ta zoriona ta izen-ona iadietsi gura badok ez eik geuk izentariko bideetatik alde egin eta ekarriko dok laungoikoaren onetsia; eure buru ta egikeretara. Osterantzean launaren asarrezko urioletan ondatuko iak biotza, eta mingoztuko iazak bizitzako egun guztiak: zerutik iñontz gozoen orde, tximistak eta arriak ieurtingo iozak ire basterretara eta eugan beteko dok berak esanik iaukoana zuzentasunaren iarraillak goratu ta deungak negargarritasunean itsiko ioazala. Gatzok eugandik eta ondorengo danetarik igez beioazak urrin, eta ixuri deitoala osasuna, ondasuna ta ontasuna».

Taupadaka eukan Matxinek biotza eta aitaita nekatuten zala ekuselako, txar-aldiren batek artu ez eian bildurrez, tiratu eutsan besotik zer bait esan gura baleutsa legetxe. Aitaita, zirautsan, etzaita nekatu, aituten dot zer esan gura deustazun. Barriz badakizu aginduten deustazuen guztia egiteko gertu nagoala. Eta bein agindua ez beteteko ementxe izan bear A...-tarren semea.

—Ondo iagok: Aitak iragarriko dena beste guztia, ezer ulertu barik baeunka. Baiakiat ire

zanetan irakiten daukoan odolak deadar egiten deuala; baia areriorik asko iagozak Euskalerrin ostean, nortzukaz aspertu odolaren bultzakadak, berton bear-izanik etxagoan artean.

Au esanaz, mosu laztan bat emon eutsan, beren gogaketa danak iratsi gura izan baleutsazan legez eta edari apur bat emonda: —«Ea bada orain elizaratu, elizkizunak amaitu eta biar-ko gauzak maniateko», esan eutsan.

Egun batzuetarako aldenduko iakela Matxi-nek Batxiri ta Mitxeli esan eutsenean, illundu iakezan onei biotzak adiskide ta lagunaren ioan bearraz, laster iruliko zala iakitean, pizkat arindu baiakoen bere euren samintasuna.

Lo gitxi egin euan arrats atan, amesetan igaro euan gaurik geiena: aitaiten autua entzuten egoala uste euan.

IV. AITA-SEMEAK BIDEAN IKUSI TA ESANIKOA

Biaramon goizean goiz iagi-ta Matxin zaldi beorrakana ioiala:

—Egun on, esan eutsan otseiñak: bada goizaldean etorri zan gurasoen etxetik Gabonetan Urtebarri egunerarteko baimenaz aldendu bazan bere, aurreko egunean zabaldu zalako Elizondotan goiz atan urteten ebalá, eta agaitik otsein zintzoa artega egoan ugazaba ta zaldunari maniatu ta gertu arte ioapide atarako bear euen dana.

—Zelango egualdia dogu?

—Lein apur bat egin dau, launa, baia egualdi ona dator eta bideak bere giro ederrean billatuko dozuez.

Ostaz urten euan Bizkargi txuntxurretik eguzkiak eta bitarteko mendi-gaillurak iragorik zirargi bigunak zabalдутen asi ziran A...-ko bazterretan zear, ta Matxin gosalduta biderako lain gorde ta zaldi ganean aitari begira itxaroten egoan. Ama atartean ta aitaita leioan egozala, aita beor

ganean otseñak eskutik ekarrela beingoan agertu zan.

«Arduraz ibilli gero, Matxintxu; iausi ez aiten», bost edo sei bider esan eutsan amak. Agur gozoak alkarganaturik, bizkor zaldi baltzizkearen ganean aurreratu zan semea aita oinkada bardiñean bear izpildunean ioala. A...-tarren begi guztiak ikusi ta begiztau al euezan artean eurretan ezarrita egozan, ariketa elizaldeko mendi barrenean ostendu zirean arte. Euren atzetik eliz-buruzapiaz ioiana Billela Maitonen alaba iainkotia zan. Aita-semeak eroien arazogaitik launari ta Andra Mariari biotzez arren egitarren elizara mezea entzutera eta egotaldi bat egitera ekandu eban ez ioiana. Alaba ain lainkotiarraren ardurapean A...-tarrak itxiten doguzala, baia barriro ereak aginduten deuskunean biurtekoan, goazan loane ta Matxin aita-semeen atzean, euren gogamen eta izketak ezagutu al badoguz, arean beintzat ikasiko dogulakoan nago-ta.

Azikeran zaldi ta zalduna bein lauoiñean, gero tiki-taka lantzean bein aurreratu, geroago urreratu aitagana, irago euan bide zati bat, eta

orduan alkartu ziran aita-semeak, eta guk ordutixek euren atzean isil-ostuka darraikoegu. Alan-go baten baserri batetik atxiña igarotean dakusguz astiro-astiro doazala begiak odeietara irulirik bein arrantz, bein onantz, gero gorantz eta berantz darabillez. Zeri adi ete dagoz? Matxiñek oraintxe etxeko eskopetea eukitearren edozer emongo leuke. Au gogartean erabillen artean, begira egozan miru-tzarra zaztada baten ieurtin zan baratz ertzean txita artera, edo obeto esatearren burruka ebilzan erdi ollazko bigana, ta bata zauriz beterik dana iratzirik itxi ta bestea erpe artean eroala bazkalduten Oiz aldeko atxarte batera egaz egin euan. Aspaldian amek deadar egiten eutsen miruen geriza edo usaiña igarri euanean, olloak euki daroan ardura zoliaz; baia ollazkotxuak batak aon eukan arra kendu eutsalako eta besteak berentzat amek emona zalako ta au ta orl ta besteagaitik asarre gorrian ama larrituaren esanai iaramonik egin barik alkar manatu ta odolduten eragoioen bein bitartean, areriorik andienak auzia ebazten lagundu eutsen ikusi dogun negargarrizko eran. Udako egun eder baten sarri askotan ikusten da bein-

goan zeru urdiña goibeldutea, laiño baltzak egu-nargia illundutea, eta ara-ona asi ta azkenean, odeiak burruka gogorrian gogor ekiñik, asten dira tximista eta arri-urtika eta baserritar ardura gitxidunak alperkeriaz batu barik soloan daukezan etekiñak beingo baten galdutea. Ezta erraz azalduten Matxinek miruari artu eutsan gorrotoa: beraz erabagi euan al euazan guztiak iltea atzera biurtu leitenean; eta erabatera ezautu eban zein gatx gogorrak io euazan oillazkotsu biak burruka alkar odolduten ibilli zirealako amearen dei ta esanak aukeztu-ta.

—Urrean agiri zan errira laster elduteko egozala ikusi ebezan mutil aldra batzuk, baia urriñetik zeri ekioen ondo eziñ igarri ebelako iostaketan edo ebilzala uste euen. Gero aurkez aurke egozanean aitu eben zetan ebiltzazan. Gauza negargarria! Erri bateko semeak, auzo batzuk besteai arrika amorru bizian ebilzan umekeri bategaiti: Araso ain bidebakoetan iñarduela ikustean, zelan agiraka mutillai egin barik bideari iarraitu? «Geratuko zare, ala guztiak gilzpean sartu zaiezala aginduko ioagu? Begien bat atera-

teko be!... Iratsi daiguzan euroen izenak, zor iaken alogera emoteko».

—Bidaztien agirakea entzutean iges egin eben mutil danak ortik emendik ara ta ona, txoritalda batek gari arlo batetik arria iaurtitean iges egin daroanez. Arrikalarien igezari begira ioiazan bitartean eldu ziran Andrandegiko etxaguntzara ta ango launak leiotik deadar egin eutsan:

—Kaixio, loane; egun on, adiskidea.

—Egun on, erantzun eutsan Matxiñen aitak.

—Zeregiñen batek garoaz orrantz e?

—Gabon zar Berrizko senideakaz iragotearren ba.

—Urte askotan izango al da.

—Eskerrik asko.

—Semea dozu zaldun argi ori?

—Bai ba, lainkoak emona.

—Aitaiten antz andia artuten deutsat. Beren egikarai iarraitutekotan-ba, baukagu Bizkaian gizon on bat.

Biurtu zan atzera Matxin aitak ez iarraikola ekusalako ta izketa aldatutarren adiskideari itandu eutsan loanek: eztago iñor erri onetan mutil

koskor orrei lotsa apur bat eta zigorkada batzuk emoteko?

—Isilik zagoz, buruko miña egiten deuste aspaldion, mutil zorrok. Eztakit nik zelan oraindiño bizirik dagozan, ala euren etxean sarta ta garrastarik ez ete dagoan. Gaur alkar buru-austen; urrengoan auzoko arrikoakaz biderdi urten da. Au alan badoa, ondiñokarren ikusiko doguz barrero biztuten direala ainbeste negargarri ekkari euskuezan Oñaz da Ganboatarren aserrakuntza gogorak galtzaidu ertzakaz erriko semeen odola uriolaka ixuriten dala. Biar meza ostean erri-batzarra daukagu ta garratz itz egiteko asmoa daukat erriko buru direanak neurri egoki ta berarizkoak artu daiezan izurri au aldenduteko.

Bai erriko buru direanak eta gurasoak dauke olangoetan errurik geiena. Egin beiez bolatoki, pelota-leku ta enpaduak umeen eta mutilen atsegingarritzat, eta berez galerazoten dira beste zorakeriok. Agur ba, adiskidea, urrengo arte.

—Kopu bat ez al dozue gura?

—Eskerrik asko, aldean daroagu-ta.

—Agur loane.

—Agur.

V.

OÑAZ ETA GANBOATARREN BURRUKALDIK

Laster asi zirean Aita semeak autuan. Ikusi ebezan ikusketak sendo euren irudimenak ikutu ebazalako, euretatik azatza artu euan Aitak.

—Uste ioat, Matxin, laungoikoaren begirakuneak ikusmenok ipiñi ioazala geure begien aurrean.

—Zer aituerazo gura ete deusku ba, Aita?

—Garaioazan arazoa ontzat iaukoala iragar-tearren edo.

—Nok daki ori? Nik beintzat eztakit zelan izan leitenik.

—Entzuidak eta aituko dok. Ikusi dozak arako alkar odolduten ibilli doazan oillazkotxu biak, amearen garrasi ta alarauai iaramonik egin barik?

—Baita miruak zelan zartzada baten biak galdu deuzan bere, bata zaurituta ezetarako eztala itxita, bestea bazkaitako eroanik erpe tris-katzailletan.

—Bada oraindiño obeto ezagututeko, erri ondoan erakutsi ieuskuk orren azalmena doan beste irudi negargarri bat.

—Zein, mutillen arrikoa ala?

—Bai, orixe: erri bateko ta Ama baten umeak alkar buruausten ibiltea. Ori doala uste ioek Ama Bizkaiaren esanak eta launaren aginduak irakatsi iaroena?

—Zure adiskideak bere Oñaz eta Ganboatarren asarretasunak etorriko ete direan bildur izan da.

—Ai ene Matxin, izen oen aldekoak oraiñarte txakur eta katuak baiño eziñ ikusi andiagoa iuken. Orain launaren eskerrez batzanduta iaukaguzak, eta arren Bizkaiaren onerako izango al dok.

—Neuk bere sarritan entzun dodaz alkarren areriotasun orretarik etorten zirean gatxak; eneunkez sinistuko begiakaz ikusi eta eskuakaz ikutu euezanak ezpaliñoez.

Areriotasun orrek sarratu bear ioguzak lurrean gizonen arrokeri ta zitalkeriak sortuerazo ieuazanetarik gorrotogarrienen erreskadan.

Eurok ondatu ta galdu iauezak etxadiak, auzotegiak, erriak eta lurbirak.

—Aita, ba nik entzun dot Italiari Guelpotar eta Kibelitarren burruka gogorak ekarri eutsezan zoritxarrak, eta Agramondar eta Beamondarren gorroto odoltsuak Naparroan, eta alan nai Erdal-erri nai edozelango tokialde askotan luzaro iraun dauezan gorrotoen itzulasmen eta gatxak bardinbakoak izan direala.

—Ziurtzat euki eik, Matxin, etxaukoala Euskal-erriak eta arean bere Bizkaialdeak zeri negar gitxiago egin Oñaz eta Ganboatarren areriotasun gordiñakaitik. Begitandu eik erbestetar eta arrotz odolgiroak su ta gar orko mendietarik eta itxasoz sarturik etxe ta bazterrak lurreratu ta zapalduten iaragoiela ta odola edangureak amurrututa iagoazala. Oraindiñokorren kaltetsuagok izan dozak emengo goiberatasunen ondorengo mintsuak, bertako semeak beti itzulastu ta ondatu izan ioazalako, negar-sotin alatsuakaz deadarka ta zarataka iegoan Ama Bizkaiari begi ezkelakaz begiratuten ieutsela. Etzoan iñor bizi bakean: Aita-semeak alkarren bildur zoazan, anaiak gorrotoz, arrotzak balitzozan legetxe,

alkar ilten ieuen, odola edangureaz. Bazterrak eta etxeak iaube barik agiri zoazan edo otuten iakoanarenak zoazan. Erabatera esatearren, gatx eta izurririk txarrena doan erritarren barrutiko guda luzearen atze garratzak eta samiñak irunsten iegoazan.

—Ezin aitu dot Aitak beren semeak eta onek euren gurasoak gorrotatu leizanik. Benetan izurri gogorra zan ori ainbesteraíño euskaldunen biotzak ustelduten euazan ezkeru. Non egozan bada Bizkaiko Batzarreko gurasoak? Nora adi egozan euren zentzunak?

—A zolan ba zorigaldua Euskalerriko edozein tokitan Ganboatarren batek Oñaztarrari esetsi ta kalte egitea naikoa ta lar zolan erri guztiak dundurika iagiteko beste aldetarrai esesten eta kaltetuten. Eta lotsagarriagoa dok erdalerrietako goraberakaitik bere euskaldunak burruka asten zoazala iakitea. Peru Gaztelako erregea Beren anai Endrikegaz asarratuta gudaraturen dozak, eta Ganboatarrak oneri Belasko agintariagaz lagunduten ieutselako Oñaztarrak aren alde urteten ieuek. Gizon griña ta lera zantarrak ondo ezi ta bezau barikoak iagoazanean, itsuak dozak,

eta euren gurari zitalak aspertutearren edozein trokatzara burua bota eragingo laieuekek.

—Baia, ezegoan iñor gatx orri osagarririk iminteko? Zetarako zirean ba orduan Bizkaiko launak, emengo besoak erdalerrira euren alde laneginerazoten eroateko, ala geure lauzirikoa-kaz arroarren Erregen iauregietan ibilteko?

Ioanek semea ixetuten zala ezaututean, poz-tuten bazan bere ain gogo ederrak ostatu gozoa aurkituten ebelako beren biotzean, egia zuzitzat imintearren erantzun eutsan:

—Bermeon gordetan dok Ona ieritxon launen artean XVIII-na zolan Mari lenengoak 1329-an emoniko agindua Anaitasuna ieritxon batzarren buruak errudun idoroten ieuezan burrukalari guztiak ilteko.

—Eta, etzeuen arean iadietsi?

—Ai! osakai ariña zolan ori gatx ain gogorra-rentzat, eta gogorraz ostean iraunkorra zoana-rentzat. Oraindiño bide egokiagoak artu ioazan gure gatxai sustraiak ebagiteko Erike miñtsua ieritxoan Bizkaiko 26-garren launak, eta guztiz sendoagoak eta eraldi askotan, batez bere 1439 eta 1449-an loane Bizkaiko izenez laugarren da

27-garren launak. Baia bedar txarrak, susterrak lurpean itxi ezkeru, laster urteten ieuen eran, gorrotoaren eta ikusieziñen susterrak gizonen griña txarrak asipena ta indarrak emonaz landarra barriak botaten ieuezan.

—Aita, orduan geure launtzat geunkezanak Gaztelako Erregeak zirean da, emengo kalteak urriñetik begiratuko euezan; agaitik biztuko zirean gatx galgarriok.

—*Al-bagea* ez-izentzat ieukoan Erike bigarren 28-garren launak 1457-an Gipuzkoan lenengo eta gero Bizkaian okerkerien buru zoazanai zigorkada batzuk emonik, eta erbestetuaz gorabera ta itzulasmeneu asia ereiten aurrengo zoazanak, danok uste izango laieukek geldituko zoazala atralaka ta burruka garratzak. Bai zera! Urte atantxe launa Eguerdi-aldeko zeregiñak aldendu ioanean, barriro emengo zaldun batzuk asi zoazan gauzak eragin eta nastaten, euren azartasuna eta griña ezibakoai eutsiteko agintarien itzaltasuna ta agirakea gitxi zoalako.

—Nortzuk zirean-ba aiñ lotsabakoak eta eragiñak?

—Ez eunke orain siñistuko, gaur iagoazan eran gauzak ikusita, lenago bestera iazoten zoa-nik. Ioane Muxikatarra zoa Bizkaian Oñaztarren buru, ta Abendañotar Peru Ganboatarrrena. Asarratu zoazan bein Zaldibar ta Berrizkoak iekarren auzien bategaiti, Ioanek arei eta Peruk onei lagunduten iotsela Elorrio ondoan eukiriko gudan, eta alde bietarik asko illik geratu zoazan. Onek zoazan emengo gudarik geienen buru, eta euren izenak gorrotogarriak izango litzokezak, geroago Bizkaiaren alde egiñiko egite gomuta-garrietan zuritu ta garbitu ezpalaieuezan.

—Dakustanez eraldi luzean euskalerrietako gizonik altsuenak ta odolik onenetakoak, onetan obedunagorik izenta al baleite, burrukan da odol-izuriten ebilzan euren bulardetasun eta ondasunak asarre ta okerkerietan galduten, erriak eta etxeak ondatuten, euren biziak beti eriotz-urreetan eukezala. Aitaitak ondo iosita dauko-ba aldekortasun onen gorrotoa. Zeinbat bidar gogaituteko aiñan aitatu deust Bizkaitarren odola Bizkaiari ta laungoikoari zor iakola, eta eurakaitik bakarrik emon bear dala, eta ez gizonen arrokeri ta amurruen uste-zoro ta amesak bete eragitarren. Ezin esan daiket zeinbat

poztuten nazan Aitaitak errime ziurtuten eustana iakiteaz:

«Eztot izuri iñoren odolik Bizkaia gordeteko izan ezik, eta bera zaindutearren ene zanetako odola arerioenaz nastau izan dot».

Baia arriturik nauko geure Aitaitak, dakigunez ain entzute andikoa izanik beren egikerakaiti, zelan iges egin al euan izurri ta gatx kaltegarrien kiratsetik, arnasan bere ez artuteko.

—Ori gero azalduko deuat, gaiaroazan arazoen sustraia dok-eta.

Ara emen irazpen-neurtu baten Ganboatar eta Oñaztarrakaiti zer esaten dan:

Begira zelan trisketan dauan
Oiñaztarriak zugatza,
Ondo ezea ta adar mardoak
Biurtuten dauz kedarra:
Oñaztarren da Ganboatarren
Alkarregazko burruka
Alan izan zan Euskaldunentzat
Onera danen galmena.

Izurri gogor goseakillak
Urian sartzen danean
Gosea asetu baiño lenago
Etxe ta iauregietan
Agure zarrak gazteak legez
Irausten dauzan erean
Ikusi-ezin ta gorroto onek
Bizkaia ondatu euan.

Aize gogorak orroa itzalez
Mendi barrenak beterik
Ateraten dauz tantai mardo ta
Zugatz lodiak sustraitik:
Alantxe aize amurrudunok
Etxaguntzak be brintzaurik
Io ta lurrera bota euazan,
Bageunkazanak zutunik.

Edo itxasoan astinduten dauz,
Uin leiarrezko mendiak
Dirudienak, irargiraiño
Ta galduten dauz untziak
Beren azpian zapaldutean;
Asarrezko uin bitzdunak
Alan iaustean geure Bizkaira
Ondatu euzan buruak.

VI. AITA-SEMEEN BERRIZ-BIDEKO AUTUA

Orain uri eder onetan sartuten gozan ezkeru, gaioazan arako agiri doan ostatura. Tronperri bere baderitxok lengo gizaldiaren erditik, baia ez eioke bertokori itandu nondik iatorkoan izen ori. Batez bere andrazkoak amorruez itxetuten dozak eta lotsabakerien bat erantzuten iauek. Osterantzean arpegi argi ta biotz onekoak eta lagun zintzoak dozak uritarrok, eta Bizkaiko aran edo ibar galantenetariko bat iauek.

Au esanaz iatzi zirean Aita-semeak zaldi ta beorraren ganetik eta leio burdiñean estu euezan ugela eta oies egiñik barruan sartu zirean.

—Kaixio loane, esan eutsan txakolintegiko iaubeak, egun on.

—Kaixio Oribe, ondo zagoze?

—Gu langoak iaiegunetan ondoen, bezeroak ikusigureaz beti gagoz-da. Peru, Perutxu, deadar egin eutsan beren semetxuari; sartu eizak atarteko zaldiak kortan eta iaten emon.

Peru txakolintegiko semeak kortara eroazala, Matxinek lagundu eutsan zelan geratuten zirean ikusteko. Emon eutsan zaldunak eskupeko sari-txu bat, eta orixegaitik guztiz ondo ianaritu eua-zan A...-ko zaldiak. Oribe gazteak artu eutsan Matxiñi zaletasun andia eta bear bada geroago euki izan geinke beren barri iakiteko erea. Guk iarraikoegun Urango atzean itxita Kurutzeagaitik atxina doazan loane ta semeari, euren autua entzun daigun arean bere galdu barik, len asita itxi euana amaituko euala semeari agindu eutsan ezkerero.

—Aita, gomutau eutsan Matxinek, enekiala niñotzun zelan batuten etzan gure Aitaita, ain entzute andikoa izanik Oñaz eta Ganboatarren goraberetan.

—Orretara naioak. loane laugarren Bizkaiko 27 garren laun eta Gaztelako erregeak, zorigatx onek azkendu gureaz artu ioan asmobide eder bat, eta lurreko era-bideak onerarik etxakarrela-ko zerukoetara begiak itzuli ioazan, eta atarako Elizako Nagusiari eskatu iotxiazan laguntasunak. Aldi atan iegoan Espaiñatar gizon bat, gizona bazoan eta ez zerutik iatzirikoan bat, Balentziko

uriak beren semetzat ieukoana. Txomin donearen soñekoa iauzten ieuan eta erririk erri ta uririk uri lagun batzuk beragaz ieroazala Espaiña, Ingalaterra, Eskozia, Piamonte, Lombardia ta beste erdal-erri asko irago ioazan inguru-mari danetan ikuskari arrigarriakaz arimen onera galantak egiten ioazala. Espaiñan bakarrik Iesusen siniste donera ekarri ioazan orduan lur orretan bizi zoazan 25.000 iudegu ta 18.000 mauru baiño geiago. laungoikoak gogargituten ei ieutsan gizonik gogorren biotzak bigunduteko berrizkoena zoana.

—Neuk bere badakit ori nor zan. Aitaitak bein baiño geiagotan iragarri deustaz orren egikera ikusgarriak. Ez egoala esaten eustan berak errietatik, iges eragiten ez euan oben eta txarkeririk. Gizonak eta erriak alkarganako gorroto ta ikusieziñik gordiñenak itxita bigundu ta adiskidetuten ei euazan beren itzaldi ta egikera iainkozkoakaz. Beren irakaste goratuen argiaz eta beren bizibide arrigarriaren berotasun gartsuaz lurreko gizon guztiai argi egiten eta euren biotzak launaren maitetasunean ixetuten etorren eguzki barria zala ziñoan. Diabruak bere aren bildur

zireala-ta, David Igarleak gaztetan artz eta legoiai eskuakaz ardi ta bildotzak agiñ artetik matraile-azurrak apurtuaz kenduten eutsezan legez, onek bere sulexetar txarrenai erpe gogorretarik eta eztarri zabaletik ateraten eutsezala lesusen artaldeko ardi gaxo erdi-iruntsirik eukazanak. Ara geiago esan eustan, lesusek, argitasunez beterik agertu iakon baten, agindu eutsala zabaldu eiala beren Barriona bazter danetan, eta bekokian ukutuaz iakituria ta gizonak bide zuzenera ekarteko eskubide altsua iratsi eutsala.

—Eta, zer uste dok, ordu bateko bidea balaiegok bitartean entzungo eunke iztunen aotsa itzerditxu galda barik laungoikoak atarako lagundu ezik?

—Esta erraz, ori ikuskari arrigarria litzate.

—Ba oni urrin iegoazanak urrekoak legetxe entzuten iotxeen enparantzan eta zelaietan, eziñ esan ala lagunteri batuten zoazanean entzuteko gose ta egarriaz.

—Aita, bada ni geiago arrituten nau beragaz Euskalerrian iazoten zanak. Aitaitak ziñoan Balentziako izkuntzan itzegiten ebala, ta baserri-tar euskera utsa baiño ezekienak bere ondo

ezertxu bere galdu barik dan-dana aituten eutse-
la eta nongoa zan ezekienak euskaldunik onen-
tzat artuten euela.

—Badakik beren izena?

—Perrer donea, deituten eutsan Aitaitak.

—Bai, Bizenti Perrerr-tar donea, aiko or loane
laugarrenak Euskalerriko areriotasunak kendute-
ko bialdu ieuana eta gure etxera bakea ta zorio-
na ekarri ieuana. Mondragoiko Elizan itzegin
ieuaneko zabaldu zoan Bizkai aldean urrengo
egunen baten Berrizko Eliz-atean bizkaitarren
alkarganako areriotasunak erbesteratuteko itze-
gingo ieuala. Entzuteaz bakarrik eta launaren
errukiak bultz egiñik batu zoazan antxe alde bie-
tako agintari andienak eta aldekor geienak. Eldu
zoan egun zorientzua ta Bizenti donea kurutze
bat eskuetan ieroala agertu zoan. Guztiak ezarri
ieuezan beragan begiak, eta kurutze aren oiñe-
tan belaunikoturik arren egiten iegoala, begitan-
du iakoen zerutik angeruak iatzi ta Perrerr donea-
ren buru inguruan gazte eder biren antzaz iego-
azala, eskuetan suzko aiotzak ierabillezala. Igon
ioan Berriz etxe-buruak aldamenen ieuken iar-
goi-irudiko batera, eta andixek onduten ezoaza-

nai egin iotxiazan agiraka eta zemai itzal eta bil-
durgarriakaz laungoikoaren alde, eta bein laun-
goikoagana bihurturik asarreak alde batera bota-
rik adiskidetuten zoazanai eskini ieutxezan
onera ta zeruko sari ugariakaz, bigundu zoazan
biotzik gogorrenak, belan alkar lastanduten zoa-
zala len odola edangurarik ibilten zoazanak edo-
zein atxakiagaitik. Azkenean eskuetan artu ioan
kurtzea eta guztiai belaunbikoturik iegozala
eskatu ieutxan Bizenti doneak eskiñi eioela laun-
goiko ta gizon egiazko Iesus kurtzean iosiari,
egundo iñoren odolik ez isuriteko Euskalerraren
eta laungoikoaren Eliza ta agindu doneak iago-
tearren izan ezik. Guztiak erabatera baietza
emonaz eskiñi euen. Gero egin ioan egun atan
sorturiko bake ta adiskidetasuna gordetako bea-
rra edo beintzat berarizkoa zoala iñoan beste
eskari bat esanaz: «Zeuek agindu au beteaz
ostean, zeuen belaunekoai bere bardin al
dozuen eran eragiten badeutsazue, biziko zare
zeruko eskarrez beterik zeuen lur-bazterrak
onestuko dauz beren begirakune ugaritzailleaz
eta ezta iñoz aldenduko euren etxeetarik zorio-
na».

Ire Aitaitak, gaztetxua zoala, launari emon ieutsan beren itza, zintzo beteteko erabagi sendoaz. Eta Bizenti doneak eskini au zintzo zaindu-takoan beren ondorengoan batek iaio terri ta odola goratuko ieuala igarri ieutsalako, neugaz orixe berbera egin ioan aldia etorri zoanean eta igaz neuk bere beste arenbeste egiteko ardura andiaz beti egon izan dok. Eta aiko emen, Matxin, Berrizera gaiakarzan arazorik aurrenengo.

—Baita pozik egingo dot nik ori neure aurrekoai iarraitutearren, eta ene odola bear bada Bizkaiaren goratasunerako edo laungoikoaren izenaren goraldirako, oraindixe opaten deusat neure Egilleari.

VII. BERRIZKO EGIÑENA

Biaramon goizean loane Barri ori emoilte donearen egunean lagunteri andia batzandu zan Berrizera bertako Elizearen Zaindariaren iaia zalako. Etzan begirik geldituko erri aretakoa etzi-rudian gazte galantagan ezarri barik. Luzaro ikusi euen kurutze baten oiñetan belaunikoturik; gero euren etxeetan bakotxak burura etorkona esan euan zaldun orren egintzaz. Batzuk praile-gaien bat zala, beste batzuk seniden baten bizi-gaitik arren egiten egon zala, eta eztakit zeinbat burutasun agertu etzeuen Berriztarrak bazkaldutean, barrua zerbait berotu ondoan batez bere. Guk bakigu zetan iñarduan eta eztaukagu burutasunen bear-izantik eta Gabonzar eta Urte-barri iragotakoan iarraituko deutsegu Aita-semeai euren etxaguntzara: bada albista txar bat eldu iake otsein baten bidez, Aitaita aiñ aguretuak lur erbeste neketsuan itxita betiko bizitzarako bidea artu gura ei euala.

Beste zeregiñik emen Berrizen eztaukagun ezkerro ta A...-tarrak barri mingarri onek ixilduta daukazalako, iakin gurako dozu Berrizen aitaturiko iazoera onen ezaupiderik ete dagon. Egikera-rik ederrenak esan utsai itxiezketiño sarritan aorik ao doazan bitartean aldatu ta iruntsietar- tuten dira; baia Berriztarrak antxina artu euezan erabide zuzenak eta iratsi eragin eben iazoera au irudi edo antz eder baten, eta irudi beronek Bizkaitarren eta batez bere Berriztarren, gom- tatik alde egin ez eian, imini euen Eliz barruan tokirik gurgarrienean. Iñoz Eliz-ate onetara ioa- teko erea bazeunke, barrura sartuten zareanean artu eikezu eskumatara, eta alde orretako alta- ran aurkituko dozu irudi gomutagarri ori. Begitu eikezu ta ikusiko dozu irudi orretan Iesus kuru- tzean iosiaren antza oiñetan belaunikoturik Txo- min donearen soiñekodun bat. Itzuli eikezuz ber- ton ingurumarian eta begiztauko dozu argi bada- go oraintsuarte Eliz ondoan zutunduten zan lau- regia eta bertatik erausten edo itz egiten dagoa- la lagunteri andi bateri kurutzepetan dakutsuna, Oñaz eta Ganboatarrak direala igarten iakoela buruan dauken apaingarri ta estalkiaren eroake-

ran. Lotsagarria ta mingarria izango leiteke gomutagarria ain askoesalea ardurarik ezagaitik galdutea.

Antz irudiari begira-begira egon garean bitartean Aitasemeak autuan iarduteko gogo barik bideari emon eutsen eta etxaguntzara eldu zirean artegaturik, Aitaitaren gatx-aldiak txarra-gora ioko ete eban bildurrarren.

VIII.

AITAITAREN ERIOTZA TA ENPADUAK

A....ko agure gurgarriak eun da ainbeste urte eukazan, eta zartzaroa bere izan badoa gaixotasuna, eztago esan bearrik Txomiñi zelango gatxak emon eutsan. Euskalerrietako arte eta aritxak zindo ta mardo urte luzeetan irauten daue, baia eurai bere guenean barruko miña elduten iake ta ustelduten asten dira, lenago zindo-gogorak izanak ezetarako gauza ez dautsela. Txomin bere zugatz orren antzera gordin eta osasun onean urte gozo askotan iraun eban, baia eldu iakon *gureak egin dau* esateko unea. Alantxe udan sagar oriak adakietan dingilizka egotez gogaitu ta nekaturik iausten dira lurrera umau-usaiñ gozoa darioela. Osagilleak geldigeldi amaituaz ioiala, ta egun gitxirako bizia emoten eutsan. Matxin Aitagaz gaixoari ondortu iakonean, iakiñik bete euazala beren gurariak, esan euan begiak goraturik:

—launa, ordua da onezkero zure iauregi aberatsetara ioan nadin beti zure arpegi ederra ikusi ta zure ontasun basterbagea maitetuten iarduteko. Deitu eidazu zeugana erbeste negargarri onetarik geure erri zoriondunera.

Itz onek ziñoazan al euan biotzeko indarrik andienaz eta aurrera iarraituteko arnasa barik geratu zan. Etxekoak negarrakaz nastarik batu ebezan egun aretan emon eutsezan esanak. Ara emen euren ezaugarria: «Bizitza onari eriotza onak darraikola ta eriotza onari betiko zorionak. Agaitik aurrenengo lana lurrean launaren aginduak gordetea zala».— Agindu eutsen gero ez eiela negarrik egin beragaitik, lo apur baten ostean aragi arexekaz ostera batu bear zala eta bien bitartean arimea Egillearen esku aitatiean atsegindutera ioala. Negar malkoen orde lagundu eiola Mezak atereaz eta laungoikoari ta Andra Mariari arren gartsuak beren alde egiñaz.

—Asti eta era onez artu ebazan Elizako guztiak, eta azkenengo uneraiño abadeak lagunduten eutsala Eliz-amaren onerakaz, A...-ko agure euskaldun maitegarriak emon eutsan laungoikoari Beren maitalari beti izan zan arima zorione-

koa. Urrengo egunean senide, adiskide ta auzokoak soiñeko baltzez iantzita lagundu eutsen gorpuari lurra emoteraiño eta elizkizunetara, eta mezak atarateko ipiñi eragin eutsezan abadeari euren izenak paper baten bakotxak beren aukerari diru geiago edo gitxiago emonaz, guztien artean irureun baiño geiago ioten euela. Antxe ikusi leikean aspaldian erabagi zuzenez galazota dagon ikuskera bat. Ill baiño lenago ez eiela alakorik beragaz egin eskatu euan Txomin zanak, baia seniden batzuk etxekoen naiari iarkiten zireala ta euren asmuz antxinako ekandua zala-ta aurrera eroan eben.

Orretarako ekarri ebezan alogera ta bearsari ona izentauta Bermeotik inguruetako egokientzat ezaututen zirean andrazko batzuk. Onek euren zeregiña beteteko asi ziran negar-sotinka gorpuaren atzetik eta ortusantu edo illerri doneko atarian, bein bakotxak eresten euezala Txomin zanaren egikera ta onerak, goratuten ebezan aren odol garbi ta aberastasunak eta enpanduak. Illeta asko eresi ei ziran egun atan, guk batu al izan bagenduzan guztiak emen imiñiko genduzan, baia besterik ezean bat edo beste

gomutaten doguzanak iratsiko doguz; bada euren eresbidea Bizkaiko Elizetan Iesusen Nekaldiko eta eriotzako geraldietan oraindiño dantzugu.

Ebilzan zeru ta lurrak
Auzi baten atzean
Txomin maitea bakotxak
Beragandu gurean.

Eta besteak erantzuten eutsan goitu gura euala eresi gozo au:

Erabagi izan dalako
Zerutarren aldera,
Negar-anpuluz begiak
Orain urtuko dira.

Gero azten zan egikerak goratuten ziñoala:

Baekien erdeldunak
Nor zan Txomin Zalduna
Igezika ill etziranak
Emon euen bizkarra.

Txominek atera gaituz
Erdel-buztarripetik
Belasko Harok amorruz
Bota nai euskunetik.

Asiriko arloari ekin eutsen luzero eta naiga-
bean atseginerazoteko erezten eben:

Gu negarrez geratzean
Emon deuskuz lainkoak
A...-tar zaldunetan
Beren iarraitzailleak.

Biotzean zan urrea
Ta zidarra buruan
Gudan zan ligoi sendoa
Ta bildotsa etxean.

Bermiotarrak len entzute ona baeunken
oraingoan euren illeten dunduria alde guztietara
zabaldu zan aurrerantzean illetak ondo erezten
euazanari Bermeotarra zirudiala esateraiñoan.

Baiña Bermiotar ereslariok baiño obeto esango deusku nor zan Txomin, erritar batek; eta besteak bearsari onaz etxera doazan bitartean, goazan gu beste alde batera.

IX.

MUNGIAKO SAKRISTAUAREN BARRIKETEA

Benetan illetak baiño arren eta eskari bero gartsuak illai geiago lagunduko dautse laungoikoaren aurrean. Alan da guzti bere antxiñako euskaldunak lurrean bere zabaldu gura izaten eben illaren egite gomutagarrien lurrun gozoa, ondorengoak aiñ arnasa garbia artuaz azi leien euren zanetan odol ona ta nastebakoa.

Elizkizunen ostean urreko auzoetakoak bako-txa nor-beraren etxera ioan ziran: baia urruneko-ak senideakaz batera bazkaldu eben A...-ko etxaguntzan. Eta egia ez ostutearren agertu bear dogu batzuk bazkal ondoan burua zorabio-tuta eukela eta beste batzuk biotza argi ta begiak leuso; baia alan da guzti bere etzan iazo ezbear aitatutekorik. Bakarrik nai-ta-ezkoa izan zan sakristauari deitutea askoren gurariak ase-teko.

Zertarako zala uste dozu? Ara ba, maikide batzun naia betetearren. Adi zagoz, iakin gura badozu.

Gaztetan onek etxekoen agindua egitearren erriko ikastetxean eta Abade bategaz ikaskizun batzuk bururatuta, asi zan Salamankan ikaskizun goragotuak ikasten, eta urte batzun buruan, ulerturik ez eutsala launak bizi-bide atara deituten eta gomutetan zalako arako umea zanean Amak lo eragiteko eresten eutsan zortziko asko-esangureaz:

«Txikitxutatik Aitak eta Amak
Praie ninduen autatu,
Ikaskizunak egiten bere
Salamankara bialdu:
Salamankara ninoianean
Bidean neuan gogartu
Ikasle txarra ta alperra baiño
Obe neuala ezkondu».

Eta esan-on onixek diñoana egindakoaan erea etorri zan aldi baten erriko guztiak eta Abadeak ontzat eukela sakristau egiñik gelditu zan. Ala-

galakoagorik idorotea eleite erraz izango; bada abadeak aiña ekian urrean; da berak ez ekian ipuiñik eta iazoerarik etzegoan Euskalerra guztian ez arantzago bere, batez bere lenago txolin bete txakolin ogi-kopu bat az emon ezketiño. Gaur etzan gatx ori ta geiago emon al izatea A...-ko etxaguntzan iakin ezkeru bazkal ostean atarakoxe deitu eutsela. Edan ostean, beti miña eragiña ta zolia euki arren, iñozko bizkorren eukala agiri zan eta egozan egunari egokola asi zan erausten:

«laun eta adiskideak, azalduko deusuet, entzun nai badeustazue, iazoera gomutagarri bat, Bizkaitar danak gogoan iosita euki bear leukena ta erri onetako semeak batzuk euren begi biakaz ikusirikoa eta guztiok entzutez beintzat dakizuen: baia gaur arira datorren ezkeru, iñoz aztu ezteiten eta euskaldun leituak berotu ta bizkortu daitezcan arri ta burdiñetan ezarri baleite gura neukena. Ene adiskideak, ioan dan gizaldia- ren erdian 1457-n urteko Epailaren 10-n, Gernikako Zugatzpean batu zan Bizkaiko Batzarra. Berean ziñegin eban laungoikoaren eta Maria Donearen aurrean kurutzeta eskumeaz ikututen

euala Errike XXVIII-n launak gordeko eutsezala Bizkaitar danari euren ekandu, oitura eta Lege zar osoa, eta orduan ezautu euan Bizkaiak beren launtzat, egiñiko ziña zintzo gordeten euan artean. Baia 1470-ko asikeran zabaldu zan, launtzat ezagutu euan Gaztelako erregeak, egindako ziña ostikoperaturik Bizkaiko uri ta bazterren batzuk salduteko asmoetan ebillela ziñoan albista ta barri zoritxarreko bat. Bizkaitar onak asarratuten dira ta bear direan asmo ta erabideak artutea erabagiten daue. Bien bitartean Errikek beren asmoak etzireala ontzat artuko Bizkaian, ondo ulertuten euan ez, gura nai gurez bizkaitarrak menderatutea erabagi eban Perrandez Belaskotar Aroko Konde, beren otseiñari dei egin da agindu eutsan, atarako diruzorro bat emoten eutsala, artu eiola indarrez Bizkaia, buztarripean iminteko. Errikeren atsokeria aurrera eroatearren, batu ebazan Belasko Aro-koak zaldizko ta oiñezko talda ezin esanalak, eta Santxo ta Luis beren anaien da Salinastar kondearen agindupean ipiñirik, gertu ta abiau zan Bizkaiari erasoteko.

»Bizkaitarren odola irakiten asi da launtzat eukanak egin gura eutsan lotsabakeria ikustean. Sorterriaren zorigatxaz errukituten dira, oraiñar-te euren alkar-ikusieziñaz saminduten eben Oñaz eta Ganboatarren buruzagiak eta erabagiten daue gorrotoak alde batera bota-ta batzandutea arerioai iarki ta eutsiteko, eta lenago odol guztia ixuritea alango zitalkeria eroan baiño. Peru Abendañotarra ta loane Muxikatarra Gaztelako lurrak itxi ta Bizkaitar gudarien aurrean iarri zirean, Bizkaitarren arerioen arerio batzuk lagunduten eutsela euren gorrotoak aspertutarren. Elizaurre onetako inguruetan itxaron eutsen, arek igezari emon gura eutsenean bide gatxak galerazo leikeoen.

»Iorraillaren goiz-abar bat zan: arerioak arratza urrean igaro eben, eta Belaskotarrak iarduan beren gudariak erasoteko eran ipinten; eta Bizkaitarrak beste ainbeste egiten daue. Etzan ezer entzuten agintarien aginduak eta zaldien irrintzak baiño. Alantxe iazoten da eguna illunduten asten danean zerua goibeldu ta laiño baltzak zeru guztia estalduten dabenean, zer iazoko guztiak mututurik geratuten direala, alako baten

odeiak ioten dauanean, trumoi-otsak dardara eragiten dautsala etxe ta bazter danai, ganera tximista eta arri-urtika goia bera datorrela dirudiala.

»Mungi-aldean bere egun atan turunta eta adarren zaratak ausi eben ixiltasun ikaragarria, eta baserritar morroskoen santso eta ujuju bildugarriak dunduritu ebezan mendi ta basarte danak. Aurreratuten dira gudari-talda biak eta zaldidiak bitza ta autsa darioela alkartu dira su ta salda burruka bizian, galtzaidu zorrotzak odol billa darabillezala. An zan zaratea ta an zan odol-ixuria. Len diz-diz egiten euen galtzaiduak gorritu dira eta bideko autsa odolez lupatzatu da. Zelai guztia illakaz eztali da, ta oraindik besoak eztira nekatu buru austen burdiña-ertzaz. Bizkaitarrai galtzaiduak apurtuten iakezanean, dakarkioez azkora zorrotzak eta azkorakada bako-txean bat beintzat lurreratuten daue. Batzuri beste batzuk ordeztuten iakezala, iñok bere atzeratu gura eztauala biziak dirauan artean eta ill ezkeron naikoa lurrik dagoala Bizkaian eritxoan.

»Arratsaldea elduten da, gudariak alde biatarik asko urritu dira; baia biak zirkindu barik

diraue eta azkorak eta aiotsak eztira nekatu zanak ebagiten eta galtzaidu zorrotzak biotzak zulotuten. Illuntsaldean guztiai nekearen nekez besoak makalduten ioakezanean, Bizkaitarren biotzai euskerazko zarata bizkor eta indartsu batz indar barriak eta bulardetsuak emoten deutzaz gudarien agintari batek.

»"Aurrera, mutilak, goitu edo ill: Bizkaia ta geutarrak zaindu ta gorde daiguzan; guztiok batera ta arerio danok zapalduko doguz eta ziu-rra dago garaitza. Tira, mutillak, estutu ukabil-llak, erabili burdiñak eta azkorak! Aurrera, aurrera!" esanaz eraso eutsen ta bildurrarren igez egin eben arerioak eziñ eutsiñik abiada sendo oni, ta eundaka lurrean aratiñik eta geuta-rreren eskupean agintari batzuk itxirik aldendu zirean geiago gero atzetik esetsitean ilten zireala.

»Baia, nor zan ainbeste indar eta azartasun bulardetsu beren zarata eta begietako su bizi-az Bizkaitarrai ezarri eutsena? Nor zan Bizkaitarren izena egun eta odeietara eta izarretaraiño goratu euana? Nor arerioai egundoko bildurrik gorrie-

na iratzi eutsena? Nor gizon aiñ gomutagarri ta Bizkaitar argidotarra?

»Eztago ume koskorrik erri onetan au ezta-kianik, eta auzoetakoak bere iakin beie Txomin zanaren izena, A...-tarren oiñordekoetan beren zanetako odola iratzi euana. Bizkaiak zaiñ eta iagola onak eukiko dauz beren antzeko gizonak dakuskuzan artean, ispillu orretan lotsatu barik begiratuteko azartasuna daukenak direan artean. Ondorengoak ikasi beie iazoera onetan etxeko anditasuna bide-onez zainduten, eta alkarreganako gorrotoak itxita gorde beie odola bizi ta garbi, auzokoen ekandu lotsagarriakaz zikindu ta makaldu barik. Adiskideak, lurrean aiñ gogoz gure bazter ederrak iagoteagaitik iardua-nak, zelango ardura zolia eukiko eztau zeruan?».

Eztarria leortuten asi iakon Manu sakristaua-ri, eta txakolin tantakada batzukaz ezkotuten egoala, iagi zirean maikideak etxerantz abiateko belutu etxekioen eta euretariko gizon itzal andi-ko batek, Manuk azaldu deuskuna sendotuteko, esan eban:

—Ondo irabazita daukaz zerura ioan iakun geure senide gurgarriak entzun doguzan gorata-

sun danak, eta Abendañotar ta Muxikatar zaldun agintariak sarritan autortu izan daue A...-tar Txomiñi zor eutsala Bizkaiak erdal-buztarripean ez egotea: Alan da, badakust; baia neure ustez oraindiño goraldi andiagoa irabazi euan beste aldi batzuetan. Itz bitan ulertu eragingo deutsuet, begira; Txomin beren indarrik osoenetan egola, zirikatuten daue, batak makal bat zala, euren alde urteten etzalako igaro izan direan gorrotozko goraberetan; beste batzuk ez eukala odolik zanetan eurakaz gudara etxoialako; bein entzun bear izaten euan andra bildurti biurtu zala eta enparauak. Zer uste dozue, ez eutsala irakiten odolak alango txakurrenak entzukeran? Baia egiazko Bizkaitarra zan eta bein erabagiriko asmo onean iraungo euan, nai ta izarrak bilinbalaunka lurrera iausi. Alango zirrikadatan bialdu ten eutsan laungoikoak laguntasuna Bizenti donearen bitartez eta sendo erantzuten euan:

«Gertu nago Bizkaiaren eta Eliz-amaren alde neure ta ene semeen odola askenengo tantakadaraiño emoteko; baia euren biotza erritarren odola ixuriaz samindu ta mingoztu daidala eskatuten iatanean, ezetz diñot eta eun bidar ezetz

erantzungo dot».— Barriz, bete euan ala ez, ikasi dozue Manuk agertu deuskunez, eta liburuetan iratsirik bere ikusiko dozue.

Orain etxera bidean ezin geinkioe danai iarraitu eta geiago iazoera onen barri iakin gura badozu, irakurri eikezuz liburuak emen baiño obeto azaldurik daukena.

X.

MUNGIAKO GUDA ITZ-NEURTUETAN

Orañ ikusi gura badozu itz neurtuetan geure adiskide batek Bizkaitarren guda gomutagarri au zelan imiñi dauan, belarriak gertu ta zabal-zabal egizuz entzuteko, bertan agiri dalako gure Txominen azartasuna.

Errike Makala izenez beintzat
Bizkaiko launa zanean,
Emengo mendi eta zelaiak
Beretu naian iarri zan:
laungoikoari ta Batzarrari
Ez eutsen ziñ ein Gernikan,
lagotea alkar bizkaitar lurrak
Ekanduakaz batean?

Errike orren otsokeriaz
Asarratuten dirala,
Gure asaba bulardetsuak,
Etorriarren eundaka,

Aren aldekor Arabatarrak
Gaztelarrakaz batera,
Iarkiten iakez bidera urtenik
Aiotsa diz-diz daukela.

Iata deritsan mendi azpiko
Ibai zabalak bustirik,
Loretuten dan ibar galanta
Aurkituten da bertatik;
Gudari talden izugarrizko
Asarre-orriz beterik,
Dirudiala mendiak bera
Badatozala Ierturik.

Gudalariak burdiñ zorrotza
Darabilela eskoian,
Sartuten diraz arerioen
Galtzaidu-aiots artean,
Zulotu nairik buru bularrak
Auzpeztuteko lurrean,
Azkorapean zama-bizkarra
Ziz-zaz ebagi ostean.

Bakotxak gura leukez iruntsi
Beste aldeko mutillak;
Alantse autsa garbituten dau
Aixe bundada gogorrak;
Alan itxaso asarratuan
Lats-begi zurrunbulluak,
Bere erraietan gordetan deituz
Zul-burdinezko untsiak.

Ara! guztiak nastarik dabilz;
Baiña lur-bazter, etxeak,
Seme-alaben eta seniden
Bizitza-gordelariak;
Begietatik ieurtiten dabez
Su ta garrezko tximistak
Ta irunsten dabez euren arnasan
Amorru-garren indarrak.

Dardar eraiñik badarabillez
Esku ta beso santsuan,
Burdin-galtzairu zorrotz astunak
Arerioak buruan;
Nekatu бага ioten eurakaz
Illik izteko soloan,
Gudari illakaz estaltzen dala
Zelai guztia inguruan.

Ara, begira! danen aurretik
Badakust gizon sendoa,
Azartasunez igarten iako
Dala Bizkaitar zintzoa:
Ea mutilak ea! esanaz,
Goitu edo ill, aurrera!
Aiotz astunaz tximista legez
leurtin da etsai artera.

Indar barriak iratzi dautsez
Bizkaitar nekatuari,
Ta lau-oiñean amiltzen dira
Balira legez oiñ asi;
Arerioak eziñ eutsinik
Alango bultzaka oni,
Erbiak legez dakusunean
Txakurra, doaz igesi.

Ara badoaz arnas-estuka
Etorri diran bidetik,
Lau, amar, ogei eta eun
Geratu dira aratiñik,
Besteak arin lotsagarrian
Badoaz alkar nastarik,
Ta darraioe Bizkaitar taldak
Bizkar-apurtzen atzetik.

Bizi Bizkaia! ta bizi bedi
Txomin laun A...-tarra
Ta bizi bedi bai Abendaño
Bai bizi bedi Muxika!
Ta bizi bedi euskaldunetan
Garaitza onen gomuta,
Irakin daian odol zintzoak
Izentetean Mungia!

XI. MATXIN ITXASORATU ZAN ARTEKOA

Bizkaitarrak ikaskizun ain ederra Mungiako Eliz aurrean gizakume danai emon eutsenetik Txomin zanaren eriotz osteko urteetara iazoera asko igaro dira, baia, iakitekoak izan arren, larregi eutsingo leuskue ta aldenduko gindukez geure bidetik, zeatz azaldu bear bagendukez. Irakurri eikezuz astia dozunean, iazoera onen azalmena dakarren iratsi ta eskutitsak, eta ikusiko dozu gure asabak Errikeren agintzari barriai iaramonik egin barik, lengoak aiñ txarto gorde euazan ezker, oraingoakaz bere bardin egingo euala beren asmoetarako ondo etorkonean da, autu euala Isabel Andrea ta urte gitxi barru onen senar Perrando launtzat eta eurak gure iagole zireanean bake galantean uri ta elizateak bizi zireala, ta edonon geutarrak odolik garbien eta goratuenekotzat egozala. Barri onek beste batzuentzat itxita ekin daiogun geure arloari.

Urte batzuetan A...-ko zaldun gaztea Bermeon idoroten dogu aldirik luzeenetan. Lenengoan Izaro ugartetxuko Prailletxean Nagusi zan beren senideari ikustaldi batzuk egitearren: bada iakingo dozula deritxat amaboskarren gizaldetik Asistar donearen semeak antxe eukala Kalaorrako Apaizpikoak 1422-n eregiriko bizitexea, Bermeotarrak eraen baten eurentzat emon eutselako ugarte ori ariketa 1719-n Poruratu zireanean lurreratu zan arte. Matxin bada nozean bein ioaten zan ara igoten ebala Isabelek 1483-n igon ebazan beren lepotik betik goigoraiño egiñiko mailletatik. Itxas-gizonen egikizunak ikusteak itxasora zaletu euan, eta itxas-gizonen egintza andiak entzukeran biotzak taupa-taupa egiten eutsan beste ainbeste egiteko gurarien indar eta bultzadakaz. Agertu eutsazan beren osaba Praiskutarrari beren gogoak, eta artu-emon da autu luzeen ondoren erabagi eben atarako ikasbideak bururatuten iarri leitela ta etxe-koak bere ataratu euazanean Bermeon iakinkizunak ikasten iarduan. Uri onetako Prailletxera izentatu euen urrengo urtean gure Matxiñen senidea bere, ta emengo Praiskutarren nausi

izan zan, lobiak itxas-ikasteetan aurrerakuntza andiak egiten euazan bitartean. Komentu edo Praille etxe au Tello ta onen emazte loana Bizkai-ko launak 1352-n egiña ei zan, eta 1496-n urte-
tik bertan Praiskutar arau gordelariak bizi ei ziran, geroago Eliza barria 1539-rantz eregi bazan bere.

Osabearen esan-onakaz ezin esan daike zein-bateraiño sartu iakon Matxiñi Eliz-ama donearen goratasuna zaindu ta zabaldu teko ta beren are-
rio guztiak birrinduteko guraria. Kristinauak urri-
neko lur eta ugarte zabaletan Siniste donearen asia ereiten iarduela entzutean poztuten zan eta bera untsiko nagusi zanean lagunduko eutsela erabagiten eban. Barriz arerioak tokialde asko-
tan egin eroazan kalteak gomutaten ebazanean, eurai iarki ta esetsiteko asmoak erabilzan gogo-
an.

Urteak orain legetxe orduan bere arin-arinka ioiazan; eta Karlos Bizkaiko 32-garren launa zanean, Matxin 1530-garren urtearen ostean itxasgizon entzute andikoa ta autsiko Nagusia zan *Mungiatarra* eritxola. Euskaldunak izen eta entzute andikoak beti izan badira, batez bere

itxasekintzan, Matxin izan zan amaseigarren gizaldian beren izena izarretaraiño goratu eua.

Aspaldian Turko eta Mairu-tzar Siniste donearen arerio gogorrak kalte andiak egiten euezan euren itxas-lapurretakaz. Bildurrez egoan Aita-Donia (edo Santua) Eliz-amari etorkiozan gatxakaz, Turkoak erasoten baebazan Italiako lurak. Agaitik Karlos Espaiñan eta Bizkaian lenengoakaz eta Beneziatarrakaz alkartasunean ba-u zan arei eutsin eta iarkiteko Karlos launak eskiñi ebazan larogei ontzi nausi, Beneziatarrak beste ainbeste eta Erromako Aita-Doniak ogetamasei, guztiak al eben eran bear zan dana emoten euela ondo urten eien ondorengo aiñ andidun egikizunak. Erabagi zan Andrea Doria Lenenkoia, itxas gudarien Agintaria izan leitela eta Gonzaga lurrekoena. Matxin zan untsi baten agintari nau-sia, irureun bat bizkaitar beren menpean eukezala. Gure sinismen donearen arerioai esetsiteko eukan gurariak emoten eutsazan indar eta arna-sa biziak ezin biotzean gorderik, igarten iakon arpegian eta begietan ainbat bazterren erasote-

ko egunaren begira egoala. Eldu zan eta Matxin beren erritarren buru zala batu zan Doriaren untsidiagaz eta abia ziran itxasbidean Lepantoko uretara azartuten zireala.

Agindu euan Erromako Aita-Doneak alde guztietan arren egin leitela laungoikoak gure untsidiari garaitza, ta Saliman Turko-tzarrari lotsaria bialdu leioen.

Badakizu Eliza-guztiaren Buru agiria zan Aita-Doneak agindu ezpaleu bere, nok beti iraungo eban launaren aurrean eskari bero goriak zertuten iarduala?

«Zoaz laungoikoak alan nai badau, zoaz eta zaindu eikezuz Elizamaren onerak, —zirautsan Matxiñi beren arrebeak igaroriko egun baten Karmengo Ama-Mariaren eskapulario bat zamatik bera ipinten eutsan bitartean—. Eskatu eiozu zeuk bere Ama laztan oneri iagon zaizala, eta ni bere alantxe egingo deusat. Zoaz eta neure gogoa bere zeugaz batera ioango da, iñoz bere aldenduten etzatsula, laungoikoaren ontasunari beti eskeka egongo natxazun legez».

Eta agur samurraz alkargandik aldendu zireanean, esan eutsan: Matxin, laungoikoaren alizate ta indar mugabakoak lagunduten badeutsu nik eskatuko deusadanez, garailari ikusiko zaitugu».

XII. IKUSMENA

1538-ko Iraillaren 27-garren eguna zan: Andra-Mariako Elizan beste egunetan legez egoan Mungian Billela, erritar guztiak donetzat euken A...-ko alabea.

Zetan iñarduan iakiña da. Aurrenengo egun baten asi euan Migel done Goiangeruaren bederatziurrena, eskatuten eutsala zeruan aingeru deungaak goitu ta su-lezara ieurtin ebazan eran. Elizamaren arerio gogorak zirean Turkoak bere triskatu eizala beren galtzaidu zorrotzaz. Barriz launak oraindiño kristiñauen ontzidiari garaitza emotea erabagita ezpaeukan, beren nebea eroan ontzia beintzat galbide ta gatx guztietarako iagon eiala. Auxe zan egunean egunean biotzeko gurari gartsuakaz egiten eutsan eskaria. Baia 27garren egun atan bederatziurreneko egikizuna amaitu ondoan gogartuten asi zanean, artu euan belauniko zirkiñik egin barik egoala lo gozo batek. Beingoan, amesetan iazoten dan antzera, begitandu iakon itxaso zabal-zabal

baten ekusala ontzi bat eta bertan beren nebea. Inguru guztian erasoten eutsen beste ontzi askok trimindu gura ebela, arpelik baeragoien bere. Berealaxe erdiko ontzia biurtuten zala ligoi eritxon, ingurukoak barriz ligoi ta artz eta otso eta beste pizti askotan, guztiak batera zatitu gura ebela; baia alan da guzti bere ezin goitu euela luzaro burrukan iraun arren. Gero ligoa barrero egazti ego-arindun biurtu zan, eta beste piztiak bere bardin miru, sai, mosolo ta enparau; baia arek ego ariñak eta aizeak lagunduten eutsela, beren areriotarik iges egin al izan eban, beste ego-astundunak karrakadaka atzean itxita. Egazti ederra nora ioian ikusteko igituten asi zanean, lo gozo atarik itzartu zan, eta ezautu euan amesa edo zala, ta lotsatu zan alango burutasunak Elizan etorkazalako, eta launari parkeskaturik beren aldetik atarako biderik emon izan baeuan, etxeratu zan beren amesa ezin burutik kendu euala.

Benetan amesak ames direala esan daroagu, eta Billela A...-tarra ain laungoikotitzat ezpagentuke, ezkeuskio iaramonik egingo; baia beren gogaita ta autorrentzuleaz itundu zan urrengo

egun baten, Migel doneak launaren aldez beren nebeakazko barri onenbat iragarri nai eutsala erakutsi eutsan ezker, iarrantu daiogun Matxini, iazoerak eurak emon daiguen ames edo gogargi orren atek idegiteko giltza.

XIII.

MATXINEN ITXAS-GARAITZA

Aitatu dogun ontzidia Lepantoko uretara ioianean Arjelgo Errege bizargorri, Soliman turkotzarren aldeko Agintaria Albanian Lartako ukolkokan egoan. Siñstedunen ontzidia Turkoenai erasoteko maniaten ebillela, beingoan geratu zan aizea, ta ontzi sutunpalariak eta gudalarienak bere orixegaitik gelditu zirean. Andrea Doria bein ertzetara ta zearretara, bein itzuli, bein arata gero ona ebillela, aldendu zan ontzidirik geienaz. Orduan Bizargorri malmutza beren ontzidi guztiaz ieurtin zan; ondoratu iakon Matxiñi ontzira, Korfura ezkuta zan kristinauen ontzidiak laguntasunik emon eziñ eutsanean. Ingurutu euen alde guztietarik, txakur amurratuak legez beren ganera iausi ta aginka zatitu gura leukee. Baia, ainbeste arerio aurrean eukezalako bildurtu zala Matxin deritxazu? Bai zera! Turko ta Mairu arrotzarrak sua ta tximistak erioezala urreratu zireanean eunka itz-zantar eta birao-urtika, esan eutsen Matxinen ontzikoai:

«Alperrik dozue, makalok, eztaukazue indarrik itxasgudetan gure bultzakadai eusteko: emon zaitezte».

Ezekien nor euken begien aurrean: ezekien Matxin Mungiatarra bildurrik ezezauana zala.

Eztozu iñoz ikusi berezi-ertz baten goseak-illik dagoan otsoa zelan bildots makal otsanaren ganera ieurtiten dan? Bada alantxe Matxin Mungiatarra eskuan aiotz galtzaiduzkoa eraiñik sartzen da arerioen artean, eta guda garratzean dirau gau ta egun bitan Turkoak beren ontzira etozan bakotxean illik eundaka itxasora botaten, urak ontzi inguru danean gorrituten ebazala odol-ixuriaz. Eundaka sutunpadakaz aga guztiak apurtu baeutsezan bere, eziñ ezelan artu izan eben. Barriz Turkoak kalte andiak artu euezan ainbeste ill eutsezalako eta ontzi asko ondatu iakezalako.

Matxiñek, galtzaidua zatituten iakonean, oratuten deutso burdiñeari, ta au naikoa etxakonean arraunari, arerioen buruak birrinduten iñoz arikatu ez aspertu baga.

Eguzkiak iru bidar zirargiz edertu euazan zero zabaletatik itxas-ur urdiñak, eta iru bidar

arrituta geratu zan Matxiñen azartasunari begira-begira, eta Turkoen lotsaria ez ikustearren gero arpegia ostendu euan. Orduan aginduten deutso itxasoari asarratu deitela, eta onek amurruz astinduten dauz uinak, aize gogor baten putzakaz. Alan bada Turkoak euren ontziak gordeteaz naikoa euken bitartean, Matxiñek eun zatiakaz eta egur batzukaz iges egiñ euan eta azkenik ez bakarrik bizirik, baita iñoz itxas-gudetan irabazi izan dan garaitzarik andienaz bere eldu zan Korfura. Arrituta geratu zirean guztiak baetorrela ikustean, ezeualako iñok uste eundaka ontziri bat bakarrik eutsin leikeonik, eta beraz gerta ezin leiantzat eukelako.

Andrea Doria ontzidiaren Agintariak eldu zanean esan eutsan:

«Arren ontzi-buruzagia, neu Matxin Mungiatarra banintz, eta zeu Andrea Doria!» aiñ anditzat eukan Matxinen egikera bardinbakoa, ta naiago eban ontzidi guztiaren nausia izatea baiño, arexen iaubea izatea.

Zein egia dan laungoiko altsuaren eskuetan iarrita beren goraldirako egintzetan diarduanak beti zelanbait garaitza iadietsiko dauala! Zein

zorionekoak direan eurakaitik arrenka ta otoizka arima laungoikoti eta garbiak daukezanak!

Andia da ta bardiñbakoa Matxinek bizkaitar lagunakaz gure Siniste donearen arerioakandik irabazi dauan garaitza gomutagarria; baia esker-rak beren arreba Billelari laungoikoaren aurrean auzpezturik laguntasun bazterbakoa emon eragin deutsalako. Ara emen dakusku len amestzat bear bada geunkana, zeruko gogargia zala, eta arako inguratuten eben pizti amurrutuak eta egazti tzarrak Turkotar arerioak zireala, ta ainbeste galbide ta gatxurretik gorde zan ligoibulardetsu ta egazti ego-ariña, zeruko laguntasunaz beren kalte-andi barik eta arerioen andiaz urten eta iges egiñ al izan euana Matxinen ontzia zala. Kalte andi barik esan dot; ogeta-zazpi Bizkaitar gudarien eta ontziko bigarren nausiaren eriotzak eta beste ainbeste Ama errukarren negar malkoak, gauza gitxitzat euki al baleiz. Pozkarriztat izan bedi arerioen aldetik geutar bakotxaren orde z eundaka il zireala, eta Eliz-Amaren alde bizia emon euen ezkerro, sari ugaria aurkituko euela beste bizitzan. Guda entzute andiko onetan Matxinen biotza geien samindu

ebana izan zan beren azpiko bigarren agintari
Mungiatarraren eriotza ta beren azartasunagai-
tik ainbeste onesten eban beste Bizkaitar bular-
detsu batena.

XIV.

DURANGOAR BAT ETA IAI BAT

Bizkaitar indartsu oni Durangoko Peru Oribe-tarra eritxon. Izen au, gomutetan bazara, ezagu-na iatzu. Beren biotz eta beso indartsuak ezagu-tu daizuzan, oraintsuengo gudan ikusi dozunez ostean, beste askotan ondo agertu ebazala iaki-zu.

Karlos, izenez Alemanian boskarren Agintaria eta Bizkaian lenengo iaunak, Tunez beretu euan aldian, onen gudariak Goleta esitu eta ingurutu-ta euken. Ara bada ordukoxe gure Peruren egi-keria izugarria.

Turko ta Mairurik indartsuen eta sendoenak lagun-artetik bidera urten-da, kristinauak ikusi leien, deadar egiten euan arroarren eta kiñuka, biderdi urten eta aurreratu leitela banan-banan iñor azartuten bazan arpegi emoten, nor zan geiago ikusteko. Gezia ta ezkutoaz zaldi ganean etorren onetariko bat aurkitu zan bein baten aurrez-aur Turko orren gangarkeri artoa eroan

ezin-da galtzaidua esku batean eta bestean eskutua eroiola urten eutsan Oribetarragaz Turkoak ikusi ebanean galtzaiduaz bakarrik ioakola Peru, ieurtin zan beragana ezten zorrotz luzedun geziaz lenengo ukaldian edo zasztadan beste alderdiraiño biotza zuloturik igaroko eutsalako uste betean: baia zirkin arin bataz igez egiñ eutsan aren ukaldiari, eta beingoan erazo eutsan, lenengo aiotzkadan zaldia lurrera plaus-tada ikaragarrian bota-ta bigarreanean illik auz-pezez ezarri euan, gero burua sorburutik ebagi ostean Karlos Agintariari eroaten eutsala.

Onak Bizkaitar gudari sendoaren azartasuna ta egintza bulardetsua goraturik, saritzat zeinbat ogerleko emon leioezala agindu euan; baia Peruk ez ebazan artu gura izan, ziñoala:

«Eztot nik neure burua ilteko sorian imiñi urre ta zidarraren egarriagaitik, entzutea ta izen-ona irabaztearren eta bear nebana egitearren baiño».

Alan da guzti bere oraindiño geiago goratu-ten euala beren biotz eta azartasun Bizkaitarren duiña, artu eragin eutsazan Agintariak egikera

ain andiaren ezaugarritzat gorde leizala aitaturik.

Agaitik esan dogu lagun onen eriotzak geien samindu ebala Matxinen biotza.

Egikera bardinbako onen ostean erazo ta artu euen Kataro-ko Kastilnobo Mungiatar Matxin eta Bizkaitar loane agintari zireala, eta Praisku Sarmiento an lau milla Españatarren agintari geratuten zan bitartean, besteak etxerako bidea ta azatza artu eben Done-guztien egunetan, igaroriko nekeetarik bi illebetean atsedeteko.

Matxin eta beren bizkaitar lagunuen etorrerea egoaizeak ibar ta mendi inguru guztietara zabaldu izan baleu legetxe, beingoan iakin zan, eta auzo danetan atso zarretarik asi-ta ume koskorretañoakoak batari ta besteari azalduten eutsen Mungiatar eta bere lagunuen egintza, bakotxak beren asmakizunakaz iantzi ta edertuten euala auzokoari entzun eutsazan barriak.

Batez bere Bermeoko sardin-saltzaillak ao ta begi zabalik eukezan egun aretan bideetako errita baserritar guztiak.

Urte atan Billelako auzotegian Donanderri eregiriko baso-elizatxoan Matxinen izenean eta

erritarren pozgarriztat egun andi ta iñozko iairik ospatsuena Azillaren azkenengoan egitea erriko auzitetxean erabagi eben Mungiako buru zireanak. Eguna eldu zanean emon zan Elizatxoan mezea eta Bermeoko Praille batek euki euan Donanderren doanditza. Agertu ebazan bertan Deunak gure Sinismenaren asia erein eta zabal-dutearren bizitza emoteraiño irago euazan neke andiak; eta azkenengo aldean goratu ebazan Matxin eta lagunak Eliz-Amaren alde egiñiko egintza on izugarriak lurreko guztien aoan eta liburuen orrietan egazka ibilliko zala euren entzute ta izen-ona, eta laungoikoagandik epe laburraren buruan lortuko ebezala bearsari ugari eta ezin-esan- alak.

Biotzak poztuteko bere emon eizan txakoliña, ta txuntxun eta txilibituen ots gozoak neurtuta erabilli ei zirean oiñak; baia launaren eskarrez orduan etzan, gaur lotsagalduzko ekanduokaz oi danez, garbitasun eta lotsa onaren neurririk austen dantza bidebako ta nabarmenakaz.

Egunak ioan eta egunak etorri Gabonak bein-goan eldu zirean, da siñistedunetan eta beraz euskaldunetan, biotzak zabaldu zirean zeruko

bakearen ostatari izateko. Gabonak iai pozgarriak edonoz izan badoaz, aurten iñozko alditan baiño zoriontsuagoak izan zirean, bai igaroriko garaitzen saritzat, baita geroago eroan bearko euezan neke ta laztasunen aringarri ta bigungarritzat.

XV.

BESTE URTEIERA BAT ETA GUDA GARRATZA

Bete iakon onezkero atsedeteko epea, ta Matxin baterik bestera ibilli zan batzuei euren senideen barri emoteko ta lagunen billa. Egia da onetarako zeregin andirik ez euala artu bear izan, Bizkaitar gazteria guztia opa ta eskiñi iakolako, batez bere itxasaldeko errietakoa, eta gatxago egiten iakon egokienak aututea: ain asko zirean lagundu gura eutsenak.

Aurreko gizaldietan Bizkaian eta beste euskaldun errialdeetan burruka ebilzanen semeak beti egozan orain bere nogaz indarrak neurtu euki gurean, eta errian erarik etxetorkelako, erbesteratu gurariak zirrikatuten euazan etxe ta izenaren entzute ona zabalduetarren. Benetan egoera zori-kaskarrekoa izen ona ta egikera argiak egiteko norberen burua arrotzu ta atzerri-tu bear-izatea. Baia negargarriagoa etxeko ta erriko zoriona ezereztzat begitandurik, auzoko ta

atzerriko nekez idoro bear direan anditasun eta goratasunak anditasun egokitzat eukitea!

Egia da Matxin da lagunen ioakeraren itua eztala onen antzekoa; gorago ezarten ebezan euren gogo ta asmoak. Baezauen zeinbat kalte Eliz-Ama doneari ekarten eutsen arerio malmutz eta zitalak, eta arei burua maillatu ta austea ta gure Sinismen donea garailari bazter danetara eroatea zan euren ardurarik biziena. Eta asmu ta gogo ain eregien ondoan erriko zorionak beren burua apaldu ta makurtu bear dau, batez bere onek nok iagon ta zaindu neurri betean da gonburu billatuten danean.

Gabonzarretan ikustekoa zan Bermeoko kaia. A zan gazteria galanta! Morrozko aren mardotasun liraña, ta zeinbaten begiak eroiazan atzean! Urte-barri egunaz batera asi euen itxas-bidea, itxas-basterra agur gozozko eresiakaz dunduritu ta Ama askoren negar anpuluakaz lurrundu ta gezalduta izten ebela.

Itxas-ur urdin lodian Euskalerriko kai ederrak atzean itxita ioiazala, itxasoz ibilten eginda ez egozan asko uretan sartu izana damaturik egozala zirudien; ain da bildurgarria itxasoaren asa-

re ta itzaltasuna. Baia berezko ondoera ioan iakenean biztu iaken arerioak goituteko gogoia, eta pozik aurkituten zirean Matxiñegaz alkarren leian gudara ioiazalako. Arpelik ekatxa, itxasoia amurrutu balitz legetxe, asten da orroaka itxas-gudariak ikaratu naian, zerua baiño baltzez estalduten dauala; bada geienak beren atzamarretatik sarri iges egin izan eben, da oraingoa baiño bildurgarriagorik bere iruntzi-ta egozan.

Matxinek arpegian ezeuan ezer agertuten, mendekoen biotzak ez illunduteagaitik; baia biozketak iragarten eutsen ekatxaren asarrea baiño gatx-bide gogorragoen bat urrean egoala. Ezekian ziur eroian bidean iñor iaurkituko iakunik, baia iges ur arixetan arerioen indarketa guztiak lotsa-gorrian laungoikoaren laguntzaz itxi ebazan-da, bear-bada somau izango eben euren etorrerea, ta bidera urtenda gatx andia egin leikeoen, batez bere ezegoala urrean nori laguntasuna eskatu ekusenean.

Ibitu ta baretu zan itxaso astiña, eta goizalderantz urriñean agertuten da argi bat, eta eretxi onean inguru atan topau bear ebezan ontzi lagunak, alkarregaz andik aurrera iarraitu-

teko. Albiste onegaz argitu ta poztu zirean biotz illunak eta atsekabetuak, beso-indarrez aurrera ioian ontziak argiro erakusten ebanez.

Baia, au miña! etzan guzurtatu Matxin lelen-goko biozketaren igarkizunean. Etzan argi a lagun-en ontzietakoa, areriorik amurrutuenare-nekoa baiño. Bizargorriren ontzidia zan da itxas-lapurretan iñarduan. Negu gogorrean bildotsen billa dabillen otso goseak-illa baiño gose geiagoga-z etorren Matxiñen ontzira iaurkitekoko asmoaz, igaz iragoriko lotsa-gorria azpértuteko ta diru-egarria itotarren.

Estutasun onetan etzan ikaratu Bizkaitarren biotza. Galtzairuak eta aiotzak eskuraturik gertuten dira gudarako. Matxiñek lagunai itzaldi labur bero baten laungoikoaren da norberen izen-ona iagoteko agindurik, bizkortu euazan, berak iarraipidea egikerakaz emonaz, Mairuen indarka ta bultzakadari eutsiteko. Begira, ligoi bat otso-talda baten erdian legez aurkituten da.

Nok bear dan eran goratuko dau Matxin eta lagun-en bulardetasun eta azartasuna? Eguzkiak bere egun atan goizago urten ei eban egikera aiñ arrigarria ikusi-gureaz. Zerua bere euren

alde gudan ebillela esanleikean. Mairuai galazoten eutsen aize burrundaratsua atereaz. An ikusiko zenduan zelan Matxin eta lagunen eskuak biziro erabillezan galtzairu ta azkorak zatzada baxotxean buru bana edo geiago itxasora ieurtiten, uriolaren antzera ioian odolaz gorrituta egola zirudiala. Baia asko zirean arerioak eta geutarrak askori bizia kendu arren zeinbatu ezin-ala geratuten zirean oindiñokarren, eta Bizkaitarrak bere nekatu ez-eze gitxituaz bere baioiazan. Onetan Matxinek barrero lagunen biotzak sendoturik urratu gura izan euan beren ontzia ustaiturik baeukan ontziteria, eta bultzaka gogor bategaz bidea idegitera ioian.

Ara! begira! ontzi bakarra ainbesteren indarrai eutsin ez-eze, ganera bere iaurkiten iake; ta buru ta ondoak ebagi ta ontziak ondatu ebazan, abe-nagusiak eun zabalakaz, olak burdiñakaz zatituta nastean bera etozala. Alantxe udako goiz aro oneko baten gizonezkoen itaiak gari arloak ebagi ta galburuak lurreratuten dauz.

Baia, O laungoiko guztialduna! zakonak dira zure asmo ta erabagiak eta urrin dagoz gizonen erabagi ta eretxiak zureakanik! Bazirudian biga-

rren aldiz imiñiko zeutsala Matxin Mungiatarrari bureztun argi bat lurreko andienen artean diz-diz egin da euren begiak beren argi-erraiñuz lilluratu eutsena: baia beste eratara iratsirik eukenzure atzamarrak gizaldietako liburuen orrialde-tan.

Matxin gudan gori ta su ta salda ixioturik egoanean, iausi zan zauritua; ta bera lagun guztien biotza zana lez, kendu iakenean, laster arerioen ontziak ingurutu eben, da bein oratu eutsenean Matxin zaurituta egoan eran aurkitu zan Bizargorriren aurrean.

Ara euskaldun errukarriak mairu gogorren atzaparretan! Ara Matxin orain, aurreko urtean garaitzik andiena irabazi eutsanen erpe artean! Zer iazoko etxake? Ai balekie iazoera au Euskalerrian, zeinbat Ama laztanek negarrezko uriolak ixuriko leukezan! Aldendu daiguzan begiak emendik eta itzuli daiguzan iaioerrirantz eta ezarri Mungiako auzotegian.

XVI.

MATXINEN ARREBEAREN EGITE ONAK

A...-ko etxaguntzan aspaldian zoriona baiño besterik agiri etzala bizi izan zirean, bertan guraso onez ostean zeruko oneste guztiak beragana ekarzan Billela laungoikotia aurkituten zalako. Eta launak beren begi ongilleak beren otsein zintzoetan ezarrita daukazan legez, A...-ra ondasunak eta onera atsegingarriak ugari ixuriten eban, ingurumarietako begi ta biotza bertaratu zireala, ez gatzik angoai opa izateko, laungoikoa goraldituteko baiño.

Billela beti laungoikotia. Elizkizunetan, Sinisteko egien gogartean beren atsegiñak eukazan, etxeko arazo ta zer-eginak aztu barik, onek ondo beteteko (berak ziñoanez), aretarik indarrak ateraten ebazala zeruko laguntasunaz batera.

Ille batzuez onantz aldatuta dagoala dirudi, zegaitik ete dan oraindiño ezpadakigu bere. Len oraiñ legetxe donetasuneko mailletatik igoten azkar baiñarduan bere, guztiakaz zan argia ta

etxe-aldean guztiz ereslaria: onetarakoxe batuta eukazan Elizan da osterantzean entzuniko aotsaldi ta gozitzak. Agaitik iñon salduten bazan onelako gai-ondunik erosteko berarizko ardurea eukan, eskeko ta itsuetarik bere batzuk ikasten ebazala. Batez bere Iesus da Maria donearen anditasun edo maitetasuna agertuten euezanak gura ebazan ikasi ta irakatsi. Atarako iratsirik eukazan eta ara emen alango *lesusen izen gozolari eskaria* dan batek zer diñoan:

Zerutar itxaromena
Da zure izen gozoa,
Txori-txiorik onena
Baiño txit gozoagoa,
Aragi ta gogoena
Zara sendagai osoa,
Belarri ta biotzena
Aots ezti, poz zintzoa:
Ai zoriondun izena
Sutu eidazu gogo.

Eta Bernardo doneak Iesusen izenagaitik ziñoana: «*lesusen izena... ezpanetan ezti,*

belarrian eresindasuna, biotzean pozkaria» itz neurtu onekaz edo onen antzekoakaz eresten euan:

Ezpanetan ezti

Zein gozoa dan ezti zatia
Aoratuten danean!
Geratu doiaz ezpan da aoa
Ezti egiñik iatean...
Bada *Jesusen* izen gozoa
Esaten dogun unean,
Ezteritxazu zeru ezti
Dagola ezpan artean?

Biotzean pozkaria

Gura badozu atsegin-poza
Idoro biotz barruan,
Ta itxas-ura lain zorion utsa
Ikusi zeure inguruan,
Jesusen izen atsegintsua
Zintzo maitetu orduan:
Pozarren ozta egongo zara
Bazengoz legez zeruan.

Belarrientzat eresindasuna

Belarrientzat soiñu gozoa
Ibai txikien murmua,
Txori politen txirritxioa
Txilibituen txistua;
Baia eun bider gozoagoa
Jesusen izen dontsua
Au entzutean egon eztoa
Lur-erbestean zerua?

Azkena

Nok eztau gura ezti-zatia?
Soiñuak belarrientzat
Euskalerrian eztauka abia?
Nok eztau gura pozen bat?
Biño aoak izen-goitia:
Nik *Jesus!* eresten baiat
Belarrian, poz zoragarria
Gogoan euki daroat.

Zek ixildu euan ba A...-ko ingurumarien pozgarria zan ereslari laungoikotia? Nebeak etxean iraun bitarte laburrean, arean argitu iakola bio-

tza bazirudian; baia arrezkero lenagoko illuntasunera iruli da.

Destaiñarien batek, oi danez guzurak iñori sorturik, Mitxel urrindu iakolako izan bear euala edo esaten azartu ei zan, iaramonik iñok egin ezpauetsan bere. Mitxel nor dan ez al dakizu? Masustegiko etxaguntzako bigarren semea; gaztetxutandik Matxinen laguna ta igezko garaitza ospatsuan il zan beren ontziko bigarren agintari Mungiatarraren anaia. Eta zer? Onen alaba ta Billelaren gurasoak itundu ei zirean ta erabagi eben gazteen artean ostetasunik egon ezik alkarrri eskuak emon eioezala. Eta Mitxel atarako gertu ta prest egoan ezkerro itandu eutsen Billelari beren eretxia, ta, ain esanekoa zana lez, gurasoak orretara ain zaletuak ekusazan-da, autor-entzule ta arimako Aitaren eretxiaz, baie-tzeratu zan. Alan da guzti lesusen maitetasunaren atsegiñezko ura edaten egiña egoalako, guztiz gatx eta aldatz gora egiten iakon beren biotza besteren bategaz erdibanatutea: agaitik ez eku-zalako, gurasoak samindu barik, lesusi biotz oso-osa emoteko biderik, ernetan zan beragan aspaldian eukan illuntasuna. Gogo sendoaz ioten

ebazan launaren iakituraren ateak arren eta eskari gartsuakaz, argiro erakutsi leion bere nai-izana.

Mitxelek A...-ko alabearen duin izateko gura izan euan egikera andien bataz beren izena goratu, eta onetarako garai ta adiuntza egokia zala Matxiñi beren ioataldian lagun egitea uste izanik, Bermeotik Gabon ostean urten euen euskaldunetariko bat izan zan.

Aitaturiko ezta-baida ta artegatasunetan laguntasuna eskatuten egoan Billela, geure launa artuta eskerrak emondakoan iaiegun goiz baten. Iesus laztanari beren eta beretarren gauzakaitik bitartekotasun altsua imini leiala iñotsanean, otsein zintzoen Aita errukior eta maitalari dan laungoikoak agertu eutsazan antz-irudi baten bidez geroko iazoerak, lenengoan ain argi ezipaezauazan bere, biotza poztu-eragiteko, ta geroago dana igarrierazoteko naikoa zan eran.

Lelengo barriztau eutsan igazko ikusmena, baia azkenean ez euan, orduan legez, egazti ederrak igez egin ta bai izan zan beste motz eta itxusiak il-da iruntsia. Gero barriz biurtu zan uso polit eta odeietarik iatziriko beren antzeko aldra

batek lagunduten eutsala ostendu zan goiko laiñoen ostean, geiago ezer ikusten etzala, baia berari deiezka egozala zirudien aots gozo batzuk entzuten ebazan laiño eder oetarik urtenikoak, bien bitartean beko aldean aiezka ta gedarrez laguntza eske iñarduela beste batzuk, edonori errukia emonerazoteko eran.

Ikusmen onetan ekusan beintzat beren nebea ta lagunak arerioakaz burruka ta guda gogorrean eabilzala, ioan zan urtean legez. Baia, zer adietan emon gura eteutsan arako egazti polita urratua ta iruntsia izateaz, eta uso bihurturik odeiez gora igoteaz, eta andik deiezka egoteaz eta beste lurrean geratuten zireanen oiua eta garrasi errukarriakaz?

Guk dakiguna da, ikusi dogulako, azartasunik eta trebetasunik arrigarrienaz iarki ta eutsin ondoan arerioen ontzidi osoari, laungoikoak alan gura ebalako, Matsin euskaldun Agintaria zauritua izan zanean, laster Turkoen da Mairuen azpian iausi zireala. Aurrerantzeko iazoerak Billelaren gogozko ikusmenaz zer-ikusirik ete dauken ulertu eragingo deuskue ikustera goazan gauza iakitekoak.

XVII.

BURTZEÑAKO PRAILLEA MUNGIAN

Barakaldoko erriaren entzutea eztaukanik eztago Bilboko enparantzan, lapikorako iakia erosten doazanen artean beintzat, ango baratz ugari eder zelaietarik geiena bertora doalako. Ordu ta Erdiko bidea Lutxanan zear oiñezkoentzat dauka Done Antonen Eliz-ondoraiño, orain burdin-bidean bidez beingoan Bilboratuten badi-ra bere.

Amalaugarren eunkadaren goienetik erri onixen mugapean Burzeiña deritxon eta Balmasedatik atxiña datorren Kadagua ibaiak buztiten dauan ibarrean Bakartegi bat egoan eregita. Bertako Prailleak barriz beste onegite askoren artean, iarduen mairuen agintza ta katigutasun gogorrean lotuta bizi zirean siñiztedunak, bizia ta sinizmena galduteko sorian beti egozalako, erosi ta euren erri ta senideakana erakarten, onetarako neke latz eta gogorak urez eta leorez eroiezala. Eta praille ongille onek edonon

zabaldua ebilzan legez, laster Burzeñako anaia emon eutsen euskaldunen ontzia Bizargorrik arrapatu ta ostua izan zala adierazoten euan barri negargarria eta katigutasun estuan eukazala eurakaz diru asko irebazteko asmoan. Agaitik iakitun egin eikeezala euren senide ta adiskideak erririk erri euren seme, anai ta adiskide gizagaiso errukarriak erosteko diru ta laguntza billa ioanik, ainbat lasterren egoera ain nekagarri atarik urtenerazoteko.

Barri onen ostean badakusguz Burzeñako praille onak euskalerrian ara ta ona, biotzik gogorrena eukiarren edonor samurtu ta errukituteko aiñan agertuten ebela katiguen zorigatxa ta bear-izan mingarria. Beste errietako iazoerak alde batera botarik, bakar-bakarrik Mungiakoak aitatuko doguz, bai besteetakoak emengoen antzekoak direalako, baita bertakoak gure arloari berarizko eran dagokazalako.

lai-eguna zan. Meza nagusian igo eban irakastegira soiñeko zuridun praille Burzeñatarrak, eta agertu euan ekarren zeregiña, eurai ainbat ioaken egiñena. Aurrenengo iragarri eutsen Matxin eta lagunuen zorigatxa. An agertu eutsen

zelan idiak baliraz legetxe kate lodiakazidunetik esturik, arrastaka eroiezan enparantzetera, saldu ta erosteko edozelango salgeiakaz egiten dan eran. Gero buztarribean ipiñi ta akulututen euezala, bear ta lan egiñerazoteko, erosi ebazan iaubeak azkenean nori saldu ezpaeukan edo otuten iakonean garrondotik burua kenduten eutsen.

Eta, zelan eroiezan bazter batetik bestera? Ikusi dozue kaien baten zelan artaldak untziratu-ten dabezan? Alantxe egiten daue, zirautsen Burzeñatarrak beren entzulai, alantxe egin daroe katiguakaz bere. Esku ta oñak lokarriz esturik botaten dauez ontziaren ondora pillotuta, eta an batak bestea zapalduten dauala nastaurik igaro bear izaten daue, ariketa beste kai baten kanpora salgai ateraten dabezan arte. Ai eta erosten badauez siñiztedunak eztiranak aldatuten iake ugazaba, baia a biziera errukarria. Bada ezer emoten badeutse, ill etxaikeoezan da, abereakaz egiten dan legez, geiago iraun daien.

Askotan iazoten da, alogereko zaldiai burdientzat artzen diranean iazoten iakena. Zeinbat bear egiñerazoten etxake? zeinbat zigorkada,

zaplazo ta ostikada emoten ez iake? Alantxe eskuetan idi-zilla erabilliaz daroez iaubeak lane-
ra, eta an soloetan eta meatzetan zigorkadak neurtuten deituez, narrua larregi ez erasteaz, edo makillakadakaz azurrak ez austeaz; osterantzean aragi guztia manatu ta andituta darabil-
la. Ai zeinbati miñaren miñaz beren Amari dei egiten, miñak arinduteko, zartada barriakaz ixil-
duerazoten deutesen! Eta onek, ain errukarriro bizi direanok, nortzuk dira? Ai! geure senideak dira, geure adiskide kutunak, geuri deiez lagun-
tza eske dagozanak! Zer egin bear eztoigu euren oñetako kateak austeko? Zelan eztira errukituko geure erraiak euren *ai!* mintsuak dantzuguzan-
nean? Eta beste batzuk euren odola ixuriteko gertu dagozan ezkerro, zer? eta gu zakelak nasai-
tuteko nagi izango ete gara? Egikerak erantzun-
go daue.

Onixek eta beste gauza eder asko esan eua-
zan goiz atako Mezartean Burzeñako prailleak, Mungiatar andrazko ta gizonezkoen biotz eta begietarik negar anpuluak erioezala.

A...-ko ta Masustegikoen begiak urtu ezpazi-
ran euretarren zoritxarraz, izan zan laungoikoa-

ren naikundean, siñiztedun onak ziran da, uste betea ipiñirik eukelako. Nok ulertu erazo zer emoteko gertu eta prest ete egozan euren senide laztan eta erritarren alderako? Bestegaitik ezer ez esatearren A...-ko Billelak, ez bakarrik emon gura izan euan berari egokozan ondasun danak, berpertatik atarako gurasoen baimenaz izentetan ebazala, baita bere, geiago dana, beren burua bere salduteko pozik andienaz opa euan, eta dana dala eskiñi eutsan beren bizia launari Euskalerriko katiguen askatasunagaitik, kalte barik gorde ta etxeratu leizan. Erabatera dana esatearren, egun atan Mungiararak emon eben al izan eben dana, eta batu izan zan angopak eta beste asko erosteko laiñ bere.

XVIII.

KATIGUEN ETXERATZEA TA MATXINEN ERIOTZEA

Bien bitartean eskari samurrak egiten iakozan launari ta itxauten zan Burzeiñatar eta euren anaiak ondo amaituko euela Matxin eta laguneren erosmena. Igaroten ziran egunak eta illak, eta luzetuten zan euskaldun amaen larri samiña; ari-keta egun pozgarri baten tximiztea lege zabaldu zan arte Bizkaiko kai ta itxasbasterrera io ebela katigu egon izan zireanak.

Lengo estutasun eta samiñen aiñakoa izan zan barriro sortu zan atsegin da poza. Errian itxauteko astibaga abiaten ziran itxasaldeko bidean zear, euren senideak bizirik ikusteko gurari biziaz.

Oraiñ itanduko dozu, eta Matxin erriratu al da? Masustegiko zalduna bizirik eldu da? Orrako Mungian laztanduten eta besarkatuten diardue-netarik, zein da Matxin?

Itaune onei euretariko batek erantzungo dau-tse ta alan iakingo dogu zer iazo zan Bizargorri-ren erpe artean itxi genduzanetik gero.

Masustegiko zalduna, Mitxel gure ezaguna izango da albistaria, entzuteko belarriak zurtu-ten badoguz. Egun batzuetan Ama batzuen poza ta atsegiñak nasta zirean beste batzuen negar-anpulu ta zotiñakaz. Gero iazoerak azalduten iñarduenean Bizargorriren agintza gogorraren buztarripean len idoro zireanak, adi-adi egoten zirean entzule danak, eurak bere antxe egon baziran gura leukeela. Era onetan euskal bigira baten eragoion Mitxelek azalduten Bermeotik urten ebenetik arako egintzak eta guk esanik daukaguzan iazoerak gitxi-gora-bera erakutsi ostean, ekin eutsan beren sailari alantxe:

«laungoikoak alan gura-ta garaitzarik ikusga-riena lortuteko gengozeanean, iausi gintzazan, Matxin gure nausia zauritu zalako, arerioen ontzidiaren menpean eta Bizargorriren aurrera eroan ginduezan bera ta lagunok. Orduan asi zan beste guda garratzago bat: bada ezaguturik Bizargorrik Matxinen biotz eta azartasun bardin-bakoak beraganatu gura eban ainbeste gauza

zan itxas-gizona. Eskatu eutsan Tarko biurtu leitelera goraturik igaz Prebisa-ko gudan iaditsiriko garaimen entzute andikoa. Agindu eutsan alan egiten baeuan ipiñiko ebalatze ontzidi osoaren bigarren eta beren urrengo agintari eta beren izena zabalduko zala argi-erraiñuz beterik lurreko bazter guztietan, beren ondasunak ez euela eukiko neurrik eta biziko zala gero atsegina gozoen artean. A...-ko semeak, Billelaren neba sinizte bizidunak, beren zanetan euskaldun asaba garbien odola eukan, eta beraz siñizteko egiak ukatu baiño lenago emongo eban dana, laungoikoaren aginduai zintzo eustearren. Beneran itandu eutsanean Bizargorrik: “Kristinau irauteko asmoa daukazu? Ez dazauz ene eskupean agoala eta gura ioadana egiteko eskubidea iaunkoadala? Autu eik bitarik bat: edo kristautasuna uldu edo bizi galdu. Zer diñok?...”.

»“Iakin eik, diñotso, iakin eik siñizte osoduna eta euskalduna noala, eta launaren laguntasunaz berean zintzo iraungo ioadala, naiz da eguzkiak lur-itxasoai argi egiten ieutsen artean neke-miñ eta ala gogorrenak irago bear izan”.

»"Zer diñok? erantzun eutsan Bizargorrik; eztakik beingo baten aiotzaren ago zorrotzak, geiago badirauk eure siniztean, ebagiko ioazala ire buru ta aragiak? Eta ire seta bidebako orregaitik eure lagunak bere bizia galdu bearko iaue-la?".

»"Alperrik dok eukitea, Matxinek Matin doan artean etxok sinizmena ukatuko eta ene lagunok bere baiakiek ondasunik goratuena sinizte donea doala eta aurrenengo bakotxak berena zaindu bear ioala. Nik barriz ez bizona bat, baita eun banaieukazak bere, danak laungoikoaren goraldirako eta sinizmen donearen alde pozarren osta emongo naieukezak".

»Amurrutu zan onelango erantzuereaz eta galtzairua goraturik ebagi eutsan Matxini burua sorburutik, gero zulotuten eutsala biotza. Azkenik bota eben itxasoko uin artera, beren arima ederra igoten zala odeiak urraturik zeruko iargoi-ra betiraunean bardinbako sariak atsedeteko. O sinizte donea iagotarren bizia emonaz irabaziriko garaitza zorionekoa! Matxinen arimeak zerura egaz egin ebanean aingeruak lagun euazala, guztiok gengoan gerturik eta pozarren biziak

emoteko, itxas-bidean gure buruzagia zanari, zeruko bidean bere iarraituteko gurari ixetuaz. O Matxin lagun ona, deadar egiten neutsan, zelan diraut bizirik zu nigandik aldenduta? Zer izango da gugaz zure aurrean ezkagozala? Zelango arpegiaz elduko gara Euskalerrira iñoz aratuten bagara arerio onen erpeetarik urten-da? Eta bakotxak zirikatuten ebazan arerioak beste ainbeste beragan egin eiola eskatuaz siñiztedunak zireala-ta. Baia diruzaleak zirean ezkerro, ondatsun andiak batuteko ustea euken, salgai imiñirik nok ondo erosi izango zalakoan.

»Guk Turkotzarren buztarripean irago doguzan neke ta larritasunak eta enpaduak ulertuteko, bertan egon bearko leite eta arean lendik ba ei dakizue.

»Baia, nok aituerazo gure erosle doneak, Burzeiñako Bakartegi-tar eta anaien ardura andi ta egikera onak kristiñauak siniztea ta ekandu onak galdu etzeiezan eta gure egoera negargarria arinduteko? Amaika esker zor iake ongille ain bardinbakoai! Askok eurakaitik badauke katigutasunetik askatu-ta sorterriko argi ta aixaroa atsedeteko zoriona, zeinbatek euren bidez badi-

rau oraindiñokarren geure sinizmen donean. Turkoen esetsi danai eutsiñik? Eta, zeinbat euren iarraipide onen bitartez zintzo iraun ondoan launak eroan dauz oiñaze miñ eta ala gogorren alogera ta bearsari aberatsak emoteko zeru zabale-tara?

»Egiaz, praille onen katigu-errukarriakanako maitetasunak biotza erain eutsan laungoikoaren laguntzaz ezelango eran lagundu al baneuntzen euren egintza doneai, dana egiten eskiniterañon; eta launak gauzen ioapideak alan zuzenduten baeuzan, neure burua bere onetarakoxe opa neban ondasunokaz batera».

Beste gauza asko bere baziñoazan Mitxelek Turkoen artean, Matxin andiak sinizdonearen alde bizia emon ostean iazorikoak eta iakingarriak izan arren, emen ain egokiro eztatozanak.

XIX.

BILLELAREN ERIOTZA GOZOA

Orañ A...-ko etxaguntzan begirakunea ezarten dozula, iakin gurako dozula deritxat zer gerta ete dan bertakoetan, eta batez bere Billela Matxinen arreba laungoikotiagaz.

Mitxelek ekarri euazan barriakaz batzuen biotza lelengoan illundu ei zan, baia Billela pozez ganezturik legez ebillen, argi ta garbi aurretiko ikusmenaren askakuntza igarri eualako ta sarritan entzuten eualako berari egiten eutsazan dei gozoen dunduria. Ordutik emon zan geroago ta geiago zeruko gauzak gogartean ausnartuten, eta irakiten eutsen erraiak laungoikoa ta Maria Orbanbakoa ikusteko gurariak sortuten eutsan bero gartsuaz. Asi zan eskari samur eta goriak egiten, arren! laburtu leitela lurreko bizitzaren epea, bete leitezan nebeak, zerura uso politaren antzera Turkoen atzarnarretarik egaz egitean, egiten eutsazan deiak. Onetarako iminten euazan bitartekotzat beste zerutar eta done autuen arrenakaz batera beren neba maitearenak.

Eta esan da egin: egun gitxi barru emon eutsazan launak beraganatu gura ebalu ulertu eragiten eutsen ezaupideak. Artu euan sukar zoli batek, eta osagillak laster ioango iakola esan arren, ezetz iñoan berak, eta etzegoala osatuko zalako usterik euki bearrik, alper zalako, launaren erabagiak aldatu ezin leitekezala-ta. Ainbat lasterren artu gura izan zeituzan Elizako guztiak eta ikusten ioakozan guztiai eskatuten eutsen, arren! poztu eitezala beragaz, lurreko neke ta atsekabeak itxi-ta zeruko azkenik bagako bizitzara ioialako. Beren maitetasuna zan Jesus laztanagaz eukezan autu gozoak eta bardin beren Ama Andra Mariagaz. Egunero geituten iakon gaixo, sukar bizia, eta eldu iakon, maitetasunaren indarrak bultzau-ta, itxaroten egoan eriotzako unea eta Jesus eta Mariaren izen gozoak biotzean eta ezpanetan eukazala emon eutsan launari beren arima garbi, eder eta maitatia, laztan gozo bat az nastean; aingeru bat zerutik iatzi ta illgo balitz geratuko leiten eran, geldituten zala beren gorpuzkia.

Askok goratu ebezan beren egite onak, batez bere urretik ezautu ebenak. Baita eskeko asko-

ren negarrak ondo agertuten eban euren Ama ta
gordelaria izan zala benetan, zeruko iargoi gora-
tuan ainbeste onegiñen sari ugaria artu izango
eban A...-tarra. Zorionekoa egiaz eriotzako
orduan ain ezaugarri ederrakaz aurkituten dana!
Zorionekoak bizitzan berak legez asi onak erei-
ten dabezanak, une atan onera bardiñak batu ta
lortu al izateko! Baia zoriontsua benetan Billela
lez laungoikoaren maitetasunaren indarrez illten
dana, zeru zabaletan Bera maitetu ta laztandu-
teko betiraun guztian.

XX. MITXELEN BARRIA

Onenbestegaz bideak leundurik geratu iakozan Mitxelen launari opa eutsan eskintzaria beteteko. Bada etxekoen ostetasun pizka bat goiturik, itundu zan egun gitxi barru Burzeñako Bakartegitarraz eta onek eskale argidotarren asmo ta uste goratuak lenengo azterturik, bakar-laguntzat artu euen, orduetik Masustegiko semearen biotza poz barri ta neurribakoaz ganezkaturik ebillela, ber-berak beren burua ezagutu ezin euan eran. Gero zeruko bidean egin euazan aurrerapenak eta betiraunerako irabazi zituan ondasunak laungoikoak ondo neurtuta daukoz eta euren saria atsedeten idoroten dala deritxagu eta egunen baten guztiok geure begien aurrean ikusiko dogu.

Baia iakitekoa da beren bakar-lagunak eskatuta sarritan azaldu bear izaten ebazala Matxinen eriotza eta beste egikera arrigarriak, eta batek baiño geiagok iratsi ebazala egintza gomutagarriok, geroko gizaldietan beren entzu-

te onak iraun eian, eta batez bere Bizkaitarrai antxinakoen oñatzai iarraitu leioen iarraipidetzat iminteko.

Ara emen itz neurtuetan zelan goratuten dauzan Matxinen izena ta egikera andiak, non edo non ikusi genduan eskutizmen batek.

XXI. MATXINEN EGIKERAK NEURTITZEAN

MATXIN MUNGIATAR EUSKELDUN ARGIARI

I

Bizkai-erria, entzun eidazu:
Nik zure goratasuna
Erestean gaur nai neukeoe
Iratsi ezetasuna
Austu ta igartu diran azurrai
Kenduaz makaltasuna
Bizkortu daiten biotz danetan
Indardun azartasuna.

Bizkai maltea, betiraunean
lainkoak gorde zaizala:
Erez neurtuan zure egikerak
Goratzen asten nazala,
Alkarren leian amaika gizon
Dakusdaz iatordazala
Euren artean aukeratuten
Neuretzat erraz eztala.

Bizkai neurea, seme argiak
Daukazuz zeure altsoan
Eun da eun aldiz atzerritarren
Goitulariak gudetan:
Baia gaur miñak eresi nai dau
Itz neurtu eta gozoan
Matxin euskeldun Mungiakoak
Zeiñ toki daukan euretan.

II

laungoikoak ugari
Zabaldu euazan
Loraz estalduriko
Zelai ederrean
Erri politxu batek
Atsegiñ artean
Buruia goratzen dau
Ibaitxo ertzean.

Mungiaren izena
Berari Bizkaian
Pozez deituten iako
Inguru-marian:
Erri zoragarria
Zara bai benetan
Txori abi bat legez
Ibarren erdian.

Urregorritzko miñaz
Erezi gozoan
Txoridun baso, landak,
Arrañak daukezan

Ibaiak zuk imiñi
Al zeĩñez zeruan,
Berezi, mintegiak
Soroi en ondoan.

Baia *Matxin* andien
Izena Mungian
Entzun beite pozezko
Dunduri artean,
Berak argierraiñuz
Bizkaiko lurrean
Gaillartu danalako
Izarrez ganean.

III

Gudari ona da *Matxin*
Ta biotz andiduna,
Bere besoen indarrez
Eun aldiz mairua
Aiotz zorrotzaz igeri
Arin bota euana.

Guda garratzen ostean
Bizkaiko lur gozora
Biurtu zan Buruzagi
Beren bekokiertz
Eriñotzezko estunaz
Apaindua eukala.

Ezin da egon luzero
Atsegin da pozkira
Idoroten dan lurrean;
Ara, badabil deika
Beraganduten lagunak
Goituteko Mairua.

Matxinen deia entzunik
Gertu lagundutera
Pozarren batuten iako
Bizkaitar gazteria,
Guztiak lainkoagaitik
Emon naian bizia.

Itxirik erri laztanak
Eunka doaz gudara
Agintari dala *Matxin*
Dalako bioztsua,
Arerioak goituten
Bizkortuteko onena.

Badoaz uin-zantsoka
Pozturik itxas-urak
Urrindutean lurretik
Eiten dauez agurrak
Ontzia bultza-bultzaka
Badaroala aizeak.

Itsaso urdin barruan
Mutil itxas gizonak
Matxinegaz doalako
Pozik idoroten da
Gura dau elduko balitz
Gudarako erea.

Baiña beingoan balitz lez
Amurrutu ekatxa
Itxaso a stiñ-astinik
Azten da orroaka
Ikaratu al baleike
Bizkaitar gaztedia.

Aire gogorak bidea
Galdu eragin dautso
Ontsidia beragandik
Urrin aldendu iako
Ta galduteko zorian
Ito bearrik dago.

IV

Atsekabe ta estutasunez
Mungiatarren biotza
Samin-samiña dagon artean
Argi bat agertuten da
An ontziaren aurre alderantz
Poztuaz biotz illuna:
Beso indarrez orduan laster
Aurrera doa ontzia
    Batu gurarik
    Uintza ganetik
Ontzi-lagunen ondora.

Miñaren miña! untzi talda bat
Badator arin-arinka:
Bizargorri dau beren nagusi:
Txakurtzar amurrutua
Dirudi ausi-eginik itzal
Doana euren ganera
Ixtuten da orduan *Matxin*,
Goratuten dan aiotza
    Odolez dana
    Gorri-gorria
Ikusi gura dauala.

Elduten iako arerioa
Dariozala eskutik
Tximizta garrak, eta orroaren
Ago zabalaz esanik:
«Alper-alperrik, ume makalok
Eztaukezue indarrik
Itxas burrukan iragoteko
Gure bultzaka. Ken ortik!»
    Ai! etzekian
    Zeiñen eskuan
lausi bear zan bertatik.

Ikusi dozu berezi baten
Zelan gose dan otsoa
Bildoztsuari ieurtiten iakon?
Era berean aiotza
Esku batean diz-diz erainik
Sartzen da *Matxin* argia
Arerioen ontzi artean
Illik botarik eundaka:
    Dana orduan
    Garrasia zan,
Ill egarria zan dana.

Barriz zatitu badira aiotzak
Ta galtzaidua ausi bada
Bizkaitar ona ezta nekatu,
Arturik gogor arrauna
Trisketan deituz arerioak
Auzpez botarik lurrera
Bat baiño geian idoro ei zan
Kendurik ontzi-burdiña
    Galtzaidua lez
    Eraiñik, auzpez
Eun da eun itxi euzana.

Euzki argiak iru bat bider
Erraiñuz zero zabalak
Edertu deituz: gudan dakusaz
Geutarrak urrengo goizak.
Mairu zantarren lotsa gorria
Ez ikustarren euzkiak
Astinduten dauz aixe gogorrez
Itxasoko uin bizdunak
    Ta *Matxin* ona
    Garaitzatua
Dakarde untzi lagunak.

V

Atsegin pizkat arturik
Ta itxirik lur maitea
Lagunakaz gure Matxin
Barriz doa gudara,
Gura dabela garaitu
Turko arerioa.

Itxas barruan dagola,
Bizkaiko kai ederrak
Urrin itxirik atzean,
leurtin dira Mairuak
Matxinen untzi ganera,
Botata amorru bitzak.

Baia ezta ikaratuten
Bizkaitarren biotza
Mairu bultzakia eusteko
Matxin zolituten da,
Ligoi bat legez erdian
Aurkitzen da burruka.

Uriolaren antzean
Mairutzarren odola
Nastaten da itxas-urakaz
Ontzitik ixurita:
Ainbesteraíño eskuak
Darabil galtzaidua.

Gauza samina! su ta gar
Guda egoanean
Gure *Matxin* zauritua
lausiten da lurrean,
Aurkituten dala laster
Barbarrojan aurrean.

Itanduten asten iako
Arrokeriz beterik:
«Kristinau antza badaukak
Erantzi eik bertatik
Turko biurtu bear dok
Irauteko bizirik».

«Kristiuaua nok, Matxiñek
Beldur barik dirautso,
Sinistean biziko nok,
Iakik, ill arteraiño,
Naiz da egon miñ artean
Lurrak dirauan aiño».

«Zer diñok? Beingo batean
Aiotz ertz zorroztuak
Sinizmenean badirauk
Ebagiko euazak
Beratuten besoa
Bizitzaren ariak».

«Neuk ukatu! Neuk Iesusen
Siñizte ain donea
Neuk ukatu, neuk! Arren! ez...».
Orduan sorburua
Elagi eutsen aiotzaz
Zuloturik biotza.

Itxasoko uin astinok
Emon eutsen obia,
Izarrez-goiko iargoian
lezarri zan arima
Atsegin daian betiko,
Zoriondun saria.

Igoizu, zoaz, usoa,
loten eres-gozoak,
Egazka zoaz zerurantz:
loan iatzuz nekeak
Asi iatzuz bai zeruan
Amai bagako pozak.

Matxin andia, garaitza
Lortu dozun ezkerro
Laguntza Euskaldunari
Emon gudaduteko
Bear dana iaditsirik
Seme ona izateko.

Begira, Matxin, begira
Euskalerra gaixora!
Ixuri ortik txinpartak
Erreteko deungea,
Maitatu daigun guzitok
Alkar da langoikoa.

Berton amaituten dogu irakurgai au geuk bere, zeuk beste obeago batzuek euskaldunen onerako atera daizuzala gura geunkela, Euskalerriko iazoera gomutagarriai bizitza luze ta zorionekoa emon daioezun; erabatera oraingo ta gerokoai iragarriko dautsezu seme argi ta antxinakoen duiñak eta obeak bere izateko nortzuen oiñatzai iarraitu bear deutesen, eta euroi iarkiten iakezanak lotsatu daitezcan, edo beintzat Amaren seme zintzoai galazo barik egiñen one-onetan, bakean itxi daioen euren arazo ta lanai daragoioenean.

Agur, adiskidea aintzat euki gura bagozuz; osterantzean bere laungoikoak lagundu daizula, ta agur onenbestegaz.

A.M.D.G.